

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA MATEMATIKY, FYZIKY A TECHNICKÉ VÝCHOVY

ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA V PŘEDŠKOLNÍM
VZDĚLÁVÁNÍ
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Renata Koptišová

Předškolní a mimoškolní pedagogika; Učitelství pro mateřské školy

Vedoucí práce: Mgr. Daniel Aichinger, Ph.D.

Plzeň, 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 2021

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Mé poděkování patří především Mgr. Danielu Aichingerovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytoval během zpracování bakalářské práce, dále paní učitelce Mgr. Iloně Horákové za ochotu a trpělivost při ověřování a aplikování mých teoretických poznatků do praxe a samozřejmě všem dětem, které se účastnily připravených aktivit, a díky kterým mohla být zrealizována praktická část této práce. Ráda bych poděkovala také své rodině za podporu, kterou mi během psaní bakalářské práce projevovala.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINÁL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE

OBSAH

Úvod.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE	9
1 Analýza rozhovorů s vyučujícími	9
2 Základní ekologické pojmy.....	10
3 Environmentální výchova a RVP PV.....	14
3.1 Dítě a jeho tělo	17
3.2 Dítě a jeho psychika	17
3.3 Dítě a ten druhý	18
3.4 Dítě a společnost	19
3.5 Dítě a svět.....	20
4 Právní stránky při pobytu dětí mimo budovu MŠ.....	21
5 Obecné zásady při činnostech s dětmi venku a v přírodě	23
5.1 Bezpečnost	23
5.2 Pravidla.....	24
5.3 Vybavení učitele pro pobyt venku.....	25
5.4 Vybavení dětí pro pobyt venku	26
6 Metody vyučování environmentální výchovy.....	27
6.1 Slovní vyučovací metody	28
6.1.1 Vyprávění	28
6.1.2 Popis.....	28
6.1.3 Vysvětlování (výklad)	28
6.1.4 Rozhovor	29
6.1.5 Didaktická hra	29
6.2 Metody práce s učebním textem.....	31
6.3 Metody přímého smyslového pozorování věcí a jevů.....	32
6.4 Metody bezprostřední manipulace s přírodninami	33
7 Formy vyučování environmentální výchovy	36
7.1 Vyučovací formy podle normativního hlediska	36
7.1.1 Vyučovací hodina	36
7.1.2 Vycházka	37

7.1.3 Exkurze	37
7.1.4 Beseda.....	38
7.1.5 Práce na školním pozemku	38
7.1.6 Mimoškolní a mimotřídní formy práce.....	38
7.2 Vyučovací formy podle sociálního hlediska	38
7.2.1 Hromadná (frontální) výuka	39
7.2.2 Skupinová výuka (partnerská/kooperativní učení)	39
7.2.3 Individuální výuka.....	40
II. PRAKTICKÁ ČÁST PRÁCE	41
8 Úvod k praktické části.....	41
8.1 Výstup s loutkou.....	42
8.2 Rozvoj hudebnosti dětí v MŠ	45
8.3 Práce s poslechovou skladbou v MŠ	49
8.4 Stavba lesních domečků a výroba smyslových chodníčků.....	51
8.5 Malba podzimního počasí	55
8.6 Návrh individuální logopedické prevence u dětí v MŠ při nepřesné výslovnosti hlásek „R“ a „Ř“.....	57
8.7 Výroba domečku pro hmyz	63
8.8 Stromová písmenka	66
8.9 Stolní didaktická hra; „Podzimní strom“	68
8.10 Pexeso z přírodního a recyklovaného materiálu	70
8.11 Naše kniha přírody.....	73
8.12 Zoologické karty živočichů.....	75
Závěr	79
Resumé.....	81
Summary	82
Seznam literatury a dalších pramenů.....	83
Seznam obrázků.....	84

ÚVOD

***„Každý hloupý kluk dokáže
rozšlápnout brouka, ale ani všichni
profesoři dohromady nedokáží
žádného brouka sestrojít.“***

(Arthur Schopenhauer)

Příroda je jedinečná a nenahraditelná. Člověk ji nedokáže ani vyrobit ani opravit, ale spolehlivě a systematicky ji dokáže ničit. V současné přetechnizované a online přesycené době, je nanejvýš důležité probouzet v dětech pozitivní vztah, lásku a respekt k přírodě, ale i chuť aktivně se podílet na zachování a obnově přírodního bohatství na naší Zemi. Je žádoucí podporovat děti ve vztahu k přírodě již od nejútlejšího věku, protože v raném věku se děti učí zejména nápodobou. Dospělý je pro dítě vzorem chování ve všech situacích. Pokud se budeme chovat k přírodě s láskou, respektem a náležitou péčí my, je velká pravděpodobnost, že se naše děti budou chovat k přírodě po celý život stejným nebo přinejmenším podobným způsobem.

O tom, jak je pro člověka příroda důležitá a nenahraditelná jsme se mohli všichni přesvědčit na vlastní kůži na jaře roku 2020, kdy i naši vlast zasáhla vlna pandemie nemoci Covid-19. Po vyhlášení nouzového stavu a dalších opatření vlády proti šíření této nemoci, začali lidé více trávit svůj volný čas v přírodě, dokonce i ti největší odpůrci venkova. Dalším argumentem o tom, jak velkou roli může sehrát v našich životech příroda a schopnost jí naslouchat je patrná z tohoto příběhu. Nejednou jsme se mohli dočíst v zajímavém článku nebo vidět dokument v televizi či se doslechnout příběh o úspěšném manažerovi nadnárodní společnosti, který dosáhl absolutního vrcholu ve své kariéře, žil v přepychu a takzvaně mu nic nescházelo. Pro řadu lidí může být překvapujícím fakt, že tento úspěšný muž se dobrovolně vzdal všech výhod, které mu plynuly z jeho postavení ve společnosti. Začal znovu budovat svůj domov a život, ale tentokrát v souladu s přírodou. Stal se farmářem a podle jeho slov je šťastnějším a spokojenějším člověkem. Příroda vždycky byla, je a doufejme, že i nadále bude přirozenou součástí našich životů a rovněž i my lidé její součástí.

Aby tomu tak bylo i v budoucnu, je velice důležitá podpora dětí ve vztahu k přírodě. Od roku 2007 se stala environmentální výchova povinnou součástí výuky ve všech mateřských školách v České republice. Cílem této práce je vytvořit praktickou příručku environmentální výchovy nejen pro začínající učitele/ky mateřských škol, ale i pro rodiče zvědavých dětí, které si rády hrají s přírodou a hlavně v přírodě a zároveň s touto prací vytvořit webovou stránku s náměty pro praktické činnosti s dětmi ke stažení (<https://environmentalni-vychova-v-ms.webnode.cz/>)

Východiskem pro teoretickou část mé práce bylo především pozorování environmentální výchovy v praxi, rozhovory s vyučujícími a zjištění potřeb cílové skupiny na základě analýzy RVP PV.

Praktická část práce je zaměřena na konkrétní činnosti s dětmi. Náměty pro výuku environmentální výchovy v MŠ jsou také částečně vytvořeny na základě zjištěných potřeb cílové skupiny s ohledem na propojení s RVP PV a na možnostech realizace praktických činností ve vybrané mateřské škole.

I. TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE

1 ANALÝZA ROZHOVORŮ S VYUČUJÍCÍMI

Na základě rozhovorů s vyučujícími, pozorováním environmentální výchovy při praxi ve vybraných mateřských školách v regionu (Voticko) a na základě analýzy RVP PV, byl sestaven žebříček potřeb cílové skupiny pro výuku environmentální výchovy v těchto MŠ.

Bylo zjištěno;

- nedostatek informací o živé a neživé přírodě přizpůsobené věku dětí v MŠ
- nezkušenost s chovem živočichů v prostorech MŠ
- rezervy v možnostech využití vnějšího prostředí MŠ pro EVVO
- minimální nebo žádné zapojení dětí do základů pěstitelství v MŠ
- minimální nebo žádné přírodovědné pokusy s dětmi v MŠ
- minimální nebo žádná možnost třídít odpad v MŠ
- obava z úrazů při venkovním pobytu mimo areál MŠ
- nedostatek financí na pořízení didaktických pomůcek.

Seznam MŠ v regionu (Voticko), ve kterých bylo šetření provedeno;

- (1) Základní škola a Mateřská škola Votice, příspěvková organizace, Pražská 235, 259 01 Votice.
- (2) Základní škola a Mateřská škola Olbramovice, Olbramovice Ves 4, 259 01 Votice.
- (3) Základní škola a Mateřská škola Vrchotovy Janovice 95, 257 53 Vrchotovy Janovice.
- (4) Mateřská škola Heřmaničky, Čišťovice 18, 257 89 Heřmaničky.

2 ZÁKLADNÍ EKOLOGICKÉ POJMY

Ekologie je biologická věda, která zkoumá vztahy mezi živou a neživou přírodou (viz obr. 1, s. 13) a vztahy mezi jednotlivými složkami živé přírody tzn. zabývá se vztahy mezi organismy a prostředím a vztahy organismů navzájem. Poznatky této vědy tvoří teoretický základ pro ochranu životního prostředí. (Podroužek, Jůza 2004, s. 14)

Ekologická výchova se v minulosti zaměřovala pouze na osvětu a ochranu vzácných druhů rostlin a živočichů. V současné době se jedná o obor, který přesahuje rámec přírodovědy a zabývá se především zkoumáním vztahů mezi organismy a jejich prostředím. (Leblová, 2012, s. 15)

Environmentalistika zkoumá působení člověka na ekosystémy. Její náplní je zejména ochrana životního prostředí, prevence znečišťování životního prostředí a náprava a prevence škod vzniklých působením lidí. Zabývá se rovněž hospodařením s energiemi, využíváním přírodních zdrojů a péčí o zdraví lidí. Její vliv je patrný i v dalších vědních oborech, například v ekologii, biologii, fyzice, chemii, etice...aj. (Leblová, 2012, s. 15)

Environmentální výchova vychovává k odpovědnému vztahu k přírodě a pochopení její nenahraditelné ceny pro život všech. Má za úkol budovat v lidech pozitivní vztah k přírodě, schopnost estetických prožitků v souvislosti s přírodou, zabývá se poznáváním vztahů v přírodě a vlivem člověka na ni. Věnuje se budování správných hodnot, postojů a kompetencí k péči o přírodu; připravenosti k angažovanému jednání. Součástí těchto postojů by mělo být i to, aby se člověk uměl omezit, odříct si, vzdát se něčeho ve prospěch budoucí planety. (Leblová, 2012, s. 15)

Jančaříková definuje environmentální výchovu jako: „Veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především: zvyšovat spoluzodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody a životního prostředí, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnost lidí k řešení problémů péče o přírodu, utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života, hledat příčiny ekologické krize a cesty k jejímu řešení“. Pojem environmentální výchova je u nás relativně nový. Dříve byla používána řada jiných termínů například výchova k ochraně přírody, výchova k ochraně přírody a k péči o životní prostředí nebo ekologická výchova, ale i globální výchova. V současné době se stále častěji používá termín výchova k udržitelnému rozvoji. (Jančaříková, 2010, s. 9)

Výchova k udržitelnému rozvoji jedná se o další termín používaný ve světě a lze jej chápat jako odmítnutí konzumu a přijetí zdravého životního stylu. Předpokládá široké a hluboké pochopení zákonitostí vývoje společnosti v oblasti sociální, ekonomické, kulturní...aj. (Leblová, 2012, s. 16)

EVVO je zkratka termínu použitého ve Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, který byl přijat vládou v roce 2008 a k němuž byl vydán akční plán na léta 2010-2012 s výhledem do roku 2015. V roce 2008 vydalo MŠMT ČR metodický pokyn č. 16745/2008-22 ze dne 27. 10. 2008 k EVVO, ve kterém informuje zřizovatele a ředitele škol a školských zařízení o environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě a stanovuje doporučené postupy při jeho realizaci. V odstavci 1.3 tohoto dokumentu se říká: „*EVVO se rozumí všestranné rozvíjení klíčových kompetencí (definovaných v RVP PV) v kontextu vzájemných vztahů mezi člověkem a životním prostředím. Jde tedy o motivaci a poskytnutí příležitostí k dosažení znalostí, dovedností, postojů a návyků k ochraně a zlepšování životního prostředí, k utváření hierarchie životních hodnot slučitelných s udržitelným rozvojem, k smysluplnému jednání a tvořivosti ve prospěch životního prostředí, k udržitelnému způsobu života a k udržitelným vzorcům chování jednotlivců, skupin i společnosti jako celku. Nezanedbatelná je provázanost EVVO s problematikou zdraví a zdravého životního stylu.*“ (Leblová, 2012, s. 15, s. 18)

Jančaříková uvádí, že český termín pro EVVO vychází z anglického *environmental education*. *Environment* zde znamená životní prostředí a *education* lze chápat jako vzdělání, výchovu a osvětu všech typů cílových skupin, od nejmenších dětí po dospělé. (Jančaříková, 2010, s. 9)

Ekosystém je přírodní společenstvo různých organismů, které tvoří spolu s neživým prostředím, ve kterém žijí, přírodní soustavu tzv. ekosystém. Ekosystémy lze rozdělit na přirozené a umělé. **Přirozené ekosystémy** → pro život v nich jsou rozhodující přírodní podmínky prostředí a přirozené vztahy mezi organismy. Podroužek je dále rozděluje na *suchozemské* (lesní porost, louky), *sladkovodní* (potok, řeka, jezero), *mořské* (zátoka, korálový útes, volné moře). (Podroužek, Jůza, 2004, s. 16) Člověk do těchto ekosystémů obvykle zasahuje jen velmi málo. Nezáměrné, ale někdy velmi nebezpečné zásahy do přirozených ekosystémů bývají způsobeny například znečištěním vody, ovzduší nebo půdy různými chemickými látkami. **Umělé ekosystémy** → jsou zakládány člověkem, který je trvale obhospodařuje, aby

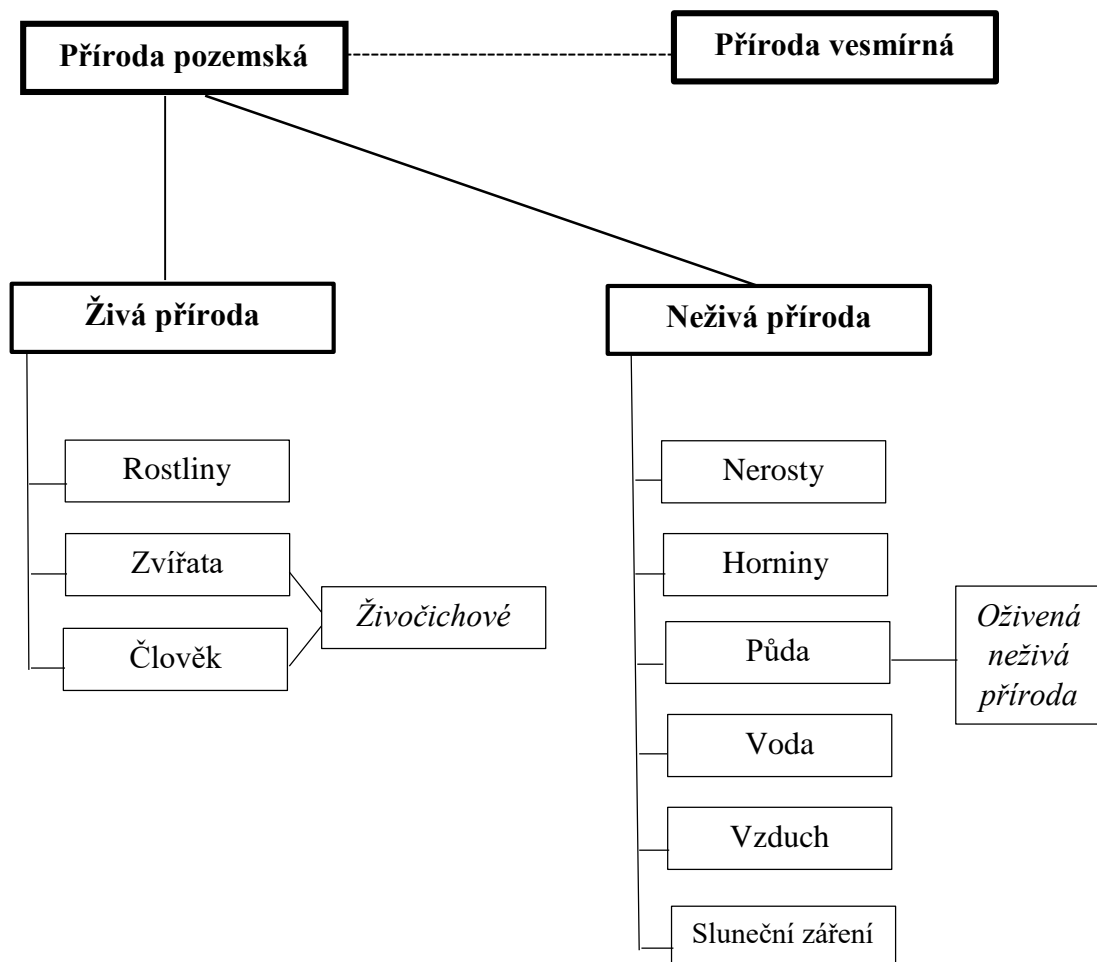
z nich získal co největší výnosy. Jsou zdrojem potravin i zdrojem mnoha dalších látek důležitých pro výrobu apod. Řadíme mezi ně pole a některé lesní a vodní ekosystémy, ale i městské parky aj. Nejen při hospodaření v těchto ekosystémech je důležité co nejvíce brát v úvahu přirozené souvislosti mezi organismy a zachovávat co největší rozmanitost přírody. (Kvasničková et al., 2009, s. 8, s. 122)

Prostředí můžeme chápat jako soubor podmínek, které umožňují organismům dlouhodobou existenci. Ve vztahu k člověku mluvíme o tzv. **životním prostředí člověka**. Životní prostředí člověka má tři základní složky; *přírodní* (vytvořené přírodou), *umělou*, *antropogenní* (výtvar člověka) a *sociální* (vztahy mezi lidmi). Lidé své prostředí aktivně ovlivňují například tím, že je uměle vytváří (obytné a pracovní prostředí apod.). Člověk je však součástí prostředí, kterému se musí sám přizpůsobovat. Charakter prostředí je dán působením **ekologických faktorů**, které rozdělujeme na *abiotické* a *biotické*. Některé faktory působí jako *podmínky* (pH vody a půdy, teplota, relativní vzdušná vlhkost apod.). Jiné faktory působí jako *zdroje* (sluneční záření, oxid uhličitý, voda, minerální látky, potravní zdroje apod.). (Podroužek, Jůza 2004, s. 14)

Populace je soubor jedinců téhož druhu, který se vyskytuje v určitém prostoru a v určitém čase a zahrnuje veškerá příslušná vývojová stádia. Do populace určitého druhu hmyzu patří nejen dospělci, ale všechna jejich vývojová stádia. Vztahy mezi jedinci určité populace mohou být *kladné* (pozitivní), kdy je v prostředí dostatek potravy a prostoru nebo *záporné* (negativní), kdy při vysoké populační hustotě a tím i nedostatku potravy a prostoru přerůstají ve vnitrodruhovou soutěž (konkurenci, kompetici). (Podroužek, Jůza, 2004, s. 15)

Společenstvo (biocenóza) je soubor populací různých druhů rostlin, živočichů a mikroorganismů obývajících určitý jednotný úsek životního prostoru, označovaného jako *biotop* (stanoviště organismu, kde žije). Zároveň je však i *souhrnem druhů* (populací) a *jejich vzájemných interakcí*. Společenstvo je živý ekologický systém schopný *autoregulace*. Ve společenstvu se výrazně uplatňují vztahy mezi populacemi různých druhů tzv. *interspecifické vztahy*. Tyto vztahy mohou být neutrální nebo pozitivní (symbióza) nebo negativní (konkurence, kompetice). Ekologický význam těchto vztahů spočívá v regulaci kolísání hustoty populací a v udržování rovnovážného vztahu společenstva. V každém společenstvu se za delší časový úsek vytvoří síť

mezidruhových vztahů. Záporné vztahy se postupně vytrácejí ve prospěch kladných vztahů. Mezi charakteristické rysy společenstva patří *druhová diverzita* (druhová rozmanitost společenstva) a *dominance* (je projevem převládání určitých populací nad jinými populacemi ve společenstvu, které zaujímají vůdčí postavení například počtem). Společenstva nejsou v přírodě od sebe ostře oddělena, naopak se v pásmu styku navzájem prostupují a ovlivňují, zpravidla se vyznačují větší druhovou diverzitou, objevují se i druhy, které v původních společenstvech chybí. Pásmo styku označujeme jako *lemové společenstvo – ekoton*. Příkladem lemového společenství jsou například přechody mezi lesem a travními společenstvy nebo mezi vodními a suchozemskými společenstvy. (Podroužek, Jůza, 2004, s. 15-16)

Obr. 1: Schéma členění přírody (Podroužek, Jůza, 2004, s. 101)

3 ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA A RVP PV

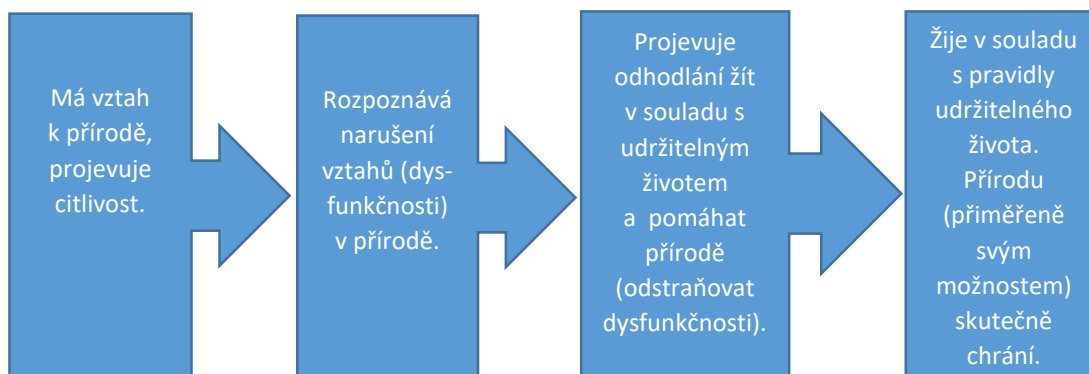
V rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání je vzdělávací obsah uspořádán do pěti vzdělávacích oblastí: *biologické, psychologické, interpersonální, sociálně-kulturní a environmentální*. Tyto oblasti se nazývají *1. Dítě a jeho tělo, 2. Dítě a jeho psychika, 3. Dítě a ten druhý, 4. Dítě a společnost, 5. Dítě a svět*. Vzdělávací obsah se stanovuje pro celou věkovou skupinu společně (tj. pro děti ve věku od 2 do 6 (7) let). Vzdělávací obsah je v RVP PV formulován v podobě „učiva“ („vzdělávací nabídky“) a „očekávaných výstupů“ a to pouze obecně, rámcově. Environmentální aktivity lze realizovat ve všech pěti vzdělávacích oblastech. Obsahy jednotlivých oblastí se vzájemně prolínají, prostupují, ovlivňují a podmiňují, a ukazují tak na neustálou přítomnost všech oblastí. Učitel by měl dbát na přirozené propojování těchto vzdělávacích oblastí v praxi a zároveň i na podmínky, za kterých vzdělávání probíhá. Vzdělávání by se tak mělo stát mnohem přirozenější, účinnější a hodnotnější. (RVP PV, 2018, s. 13 - 14)

Cílem environmentální výchovy je podle Leblové (2012, s. 16) člověk s rozvinutou *environmentální senzitivitou*. Jde o jedince se zvýšeným zájmem o přírodu, který ji touží poznávat a zároveň aktivně ochraňovat. Jančaříková (2010, s. 12) uvádí jako základní cíl environmentální výchovy v předškolním vzdělávání především snahu „podnítit v dětech touhu poznávat okolní svět a rozvíjet ji v hluboký a trvalý vztah k přírodě, který se později přemění v dovednost poznat v životním prostředí dysfunkce a (ještě později) v chuť přírodu aktivně chránit.“

Z výše uvedeného vyplývá, že je velice důležité, aby dětem v mateřské škole byla umožněna osobní zkušenost s přírodou. Děti potřebují zažívat přírodu všemi smysly, nejen jako prostor pro poznávání a učení, ale i pro hru a relaxaci. V rámci environmentální výchovy je důležité vést děti k lásce a úctě k přírodě, ale zároveň i k pocitu odpovědnosti za životní prostředí. Prostřednictvím environmentální výchovy lze získat a rozvíjet všechny kompetence uvedené v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání (tzn. kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence komunikativní, sociální i personální). (Leblová, 2012, s. 16-17)

Vzhledem k tomu, že environmentální výchova je součástí nejen předškolního vzdělávání, ale i součástí rámcových vzdělávacích programů dalších stupňů škol, je

zde pro přehlednost uvedeno schéma očekávaných výstupů environmentální výchovy (viz obr. 2). V předškolním období usilujeme cíleně pouze o první z nich.

Obr. 2: Schéma očekávaných výstupů environmentální výchovy (Jančaříková, 2010, s. 13)

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání uvádí v souvislosti s environmentální výchovou tyto očekávané výstupy (tzn. co dítě na konci předškolního období zpravidla dokáže);

- „orientovat se bezpečně ve známém prostředí i v životě tohoto prostředí (doma, v budově mateřské školy, v blízkém okolí)“
- „uvědomovat si nebezpečí, se kterým se může ve svém okolí setkat, a mít povědomí o tom, jak se prakticky chránit (vědět, jak se nebezpečí vyhnout, kam se v případě potřeby obrátit o pomoc)“
- „osvojovat si elementární poznatky o okolním prostředí, které jsou dítěti blízké, pro ně smysluplné a přínosné, zajímavé a jemu pochopitelné a využitelné pro další učení a životní praxi“
- „mít povědomí o širším společenském, věcném, přírodním, kulturním i technickém prostředí i jeho dění v rozsahu praktických zkušeností a dostupných praktických ukázek v okolí dítěte“
- „vnímat, že svět má svůj řád, že je rozmanitý a pozoruhodný, nekonečně pestrý a různorodý – jak svět přírody, tak i svět lidí (mít elementární povědomí o existenci různých národů a kultur, různých zemí, o planetě Zemi, vesmíru apod.)“
- „všímat si změn a dění v nejbližším okolí“

- „porozumět, že změny jsou přirozené a samozřejmé (všechno kolem se mění, vyvíjí, pohybuje a proměňuje) a že s těmito změnami je třeba v životě počítat, přizpůsobovat se běžně proměnlivým okolnostem doma i v mateřské škole“
- „mít povědomí o významu životního prostředí (přírody i společnosti) pro člověka, uvědomovat si, že způsobem, jakým se dítě i ostatní v jeho okolí chovají, ovlivňuje vlastní zdraví i životní prostředí“
- „rozlišovat aktivity, které mohou zdraví okolního prostředí podporovat a které je mohou poškozovat, všimnout si nepořádku a škod, upozornit na ně“
- „pomáhat pečovat o okolní životní prostředí (dbát o pořádek a čistotu, nakládat vhodným způsobem s odpady, starat se o rostliny, spoluvytvářet pohodu prostředí, chránit přírodu v okolí, živé tvory apod.).“ (RVP PV, 2018, s. 28-29)

Pro srovnání je zde ukázka očekávaných výstupů dle zahraničních trendů a průběžných výstupů odborníků.

Na konci předškolního období dítě zpravidla dokáže;

- „pohybovat se ve venkovním prostředí (zvládá pohyb po různých terénech a površích) a zabavit se“
- „prožívat z pobytu ve venkovním prostředí radost“
- „uvědomovat si vzácnost a jedinečnost veškerého (nejen lidského) života“
- „vcítovat se do potřeb živočichů a soucítit s trpícími organismy“
- „podřizovat vlastní aktivity počasí, ročnímu období a dalším vlivům přírody“
- „projevovat úctu k přírodnímu a kulturnímu bohatství prostřednictvím rozvíjení vztahů ke konkrétním několika vybraným krajinným prvkům v okolí mateřské školy či domova (vztah ke studánce, ke konkrétnímu stromu, lesu, pasece, starému statku a k přírodě šetrným technologiím“
- „učit se péči o vhodně vybrané zvíře a rostlinu“
- „rozvíjet své znalosti o přírodě“
- „poznat několik modelových druhů organismů“
- „uvědomovat si jednoduché souvislosti mezi organismy a jejich prostředím (např. že ryba na suchu lekne apod.)
- „vyjmenovat několik typických obyvatel české krajiny (lesa, louky, pole, rybníka).“ (Jančaříková, 2010, s. 13-14)

3.1 Dítě a jeho tělo

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti biologické je stimulovat a podporovat růst a neurosvalový vývoj dítěte, podporovat jeho fyzickou pohodu, zlepšovat jeho tělesnou zdatnost i pohybovou a zdravotní kulturu, podporovat rozvoj jeho pohybových i manipulačních dovedností, učit je sebeobslužným dovednostem a vést je ke zdravým životním návykům a postojům.“ (RVP PV, 2018, s. 15)

Vzdělávacích cílů v této oblasti lze snadno dosáhnout v přírodě na čerstvém vzduchu. Při pohybu ve volném prostoru nebo při překonávání přírodních překážek se děti nejlépe naučí uvědomovat si své tělo. Zjistí, že při rychlém běhu se zadýchají a zároveň ucítí zrychlený tlukot svého srdce. V chladnějším počasí mohou zpozorovat, že se nadechnutý vzduch při výdechu změnil ve vodní páru. Dále si uvědomí, že když budou v mraze jen tak postávat, začne jim být zima, ale jakmile udělají pár dřepů, jejich tělo se začne okamžitě zahřívat. S pomocí paní učitelky postupně zjišťují i další poznatky o fungování těla. Pohyb a hry v přírodě mají příznivý vliv na rozvoj motorických dovedností dětí. Prostřednictvím smyslů děti vnímají přírodu a zjišťují, jaké to je jít po slepu, najít nějaký předmět po hmatu, rozeznávat barvy a jejich odstíny, chutě, tvary a zvuky, ale i cítit vůně, osahat si a případně i ochutnat přírodu. Jemnou motoriku dětí lze v přírodě rozvíjet manipulací s nejrůznějšími přírodninami, jako jsou například kaštiny, žaludy, kamínky, šišky, ulity, písek, sníh, bláto apod. Při vnímání přírody všemi smysly se děti vědomě přizpůsobují nejen podmínkám terénu, ale i počasí, učí se vhodně oblékat, uvědomovat si co je bezpečné a co nikoli, co je zdravé a co ne. V neposlední řadě dává tato oblast dětem příležitost, aby si uvědomily také relaxační a odpočinkovou funkci přírody. (Leblová, 2012, s. 12, s. 22-23)

3.2 Dítě a jeho psychika

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti psychologické je podporovat duševní pohodu, psychickou zdatnost a odolnost dítěte, rozvoj jeho intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů a funkcí, jeho citů i vůle, stejně tak i jeho sebepojetí a sebenahlížení, jeho kreativity a sebevyjádření, stimulovat osvojování a rozvoj jeho vzdělávacích dovedností a povzbuzovat je v dalším rozvoji, poznávání a učení.“ Tato oblast zahrnuje tři podoblasti: *Jazyk a řeč; Poznávací schopnosti a funkce,*

představivost a fantazie, myšlenkové operace; Sebepojetí, city a vůle. (RVP PV, 2018, s. 17).

V této oblasti se zaměříme zejména na popisování smyslových vjemů, zážitků a pocitů. Dáme dětem příležitost k samostatnému slovnímu projevu, pokládání otázek, popisu pozorování, vyprávění podle skutečnosti nebo vlastní fantazie, ale i ke spolupráci ve skupinách. Dbáme zde o rozšiřování slovní zásoby dětí o nové pojmy a názvy zejména živočichů a jejich mláďat, rostlin a jejich částí, ale i o pojmy vztahující k neživé přírodě a počasí. Motivy z přírody či nejrůznější přírodniny můžeme s dětmi využít při výtvarných, pohybových či hudebních aktivitách nebo při rozvoji paměti a pozornosti. Při práci s dětmi využíváme i odbornou literaturu – atlasy a encyklopedie. Nabízí se zde prostor pro činnosti seznamující děti s nejrůznějšími sdělovacími prostředky (noviny, časopisy, knihy, audiovizuální technika, internet). Své místo zde má i výuka dětí pomocí *ekonarologie*. Jedná se o vyprávění, při kterém může být vypravěčem někdo jiný než člověk. Může jím být například kytička, včelka, strom v lese nebo potůček, studánka či vítr v korunách stromů. Posluchač se zaposlouchá do příběhu a vcítí se do vyprávěcího a právě tím v dětech probouzíme *environmentální senzitivitu*. Další aktivitou může být hledání možných přirovnání k živočichům či rostlinám a uvědomování si společných rysů a vlastností (např. mlčí jako ryba, silný jako dub...apod.) (Leblová, 2012, s. 23-24; RVP PV, 2018, s. 17-18)

3.3 Dítě a ten druhý

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v interpersonální oblasti je podporovat utváření vztahů dítěte k jinému dítěti či dospělému, posilovat, kultivovat a obohacovat jejich vzájemnou komunikaci a zajišťovat pohodu těchto vztahů.“ (RVP PV, 2018, s. 23)

Prostřednictvím her v přírodě lze posílit vztahy mezi dětmi navzájem, ale i vztah dětí k prostředí, ve kterém žijí. V této vzdělávací oblasti má učitel dostatek prostoru pro rozvoj prosociálního chování u dětí. Učitel bude děti vhodným způsobem instruovat tak, aby se chovaly k sobě, ostatním lidem i přírodě ohleduplně. Sami pak budou vytvářet modelové situace (např. házení kameny, lámání větví, hlasitá mluva v lese, zašlápnutí broučka apod.) a vzájemně diskutovat a vyhodnocovat jejich vhodnost či nevhodnost, správnost či nesprávnost. Při volné hře a řízených činnostech bude učitel

dbát na to, aby se děti učily respektovat méně obratné a pomalé a zároveň tolerovat ty, kteří se pomaleji vyjadřují či hůře slyší. Během her s přírodní tematikou umožňujeme dětem, aby se učily porozumět pravidlům a dodržovat je. Vhodné je v této oblasti také využití dramatizace situace nebo hraní rolí, které mohou pomoci vyřešit vzniklé mezilidské vztahy. (Leblová, 2012, s. 24)

3.4 Dítě a společnost

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v oblasti sociálně-kulturní je uvést dítě do společenství ostatních lidí a do pravidel soužití s ostatními, uvést je do světa materiálních i duchovních hodnot, do světa kultury a umění, pomoci dítěti osvojit si potřebné dovednosti, návyky i postoje a umožnit mu aktivně se podílet na utváření společenské pohody ve svém sociálním prostředí.“ (RVP PV, 2018, s. 25)

Tato oblast se nejvíce zaměřuje na rozvoj společenského soužití a spolupráci. Dětem umožníme setkání například s myslivcem, strážcem národního parku, pracovníkem Lesů České republiky, apod. U dětí budeme podporovat prosociální chování, povědomí o morálních hodnotách, schopnost vyjádřit svůj názor a navrhnout řešení (Co mohu udělat pro to, aby...). S jinými kulturami můžeme děti seznámit pomocí pohádek (např. „*Pohádky z iglů*“, Jan Suchl), příběhů, kulturních tradic, národních stromů (např. Čechy – lípa, Kanada – javor, apod.) nebo živočichů či rostlin, které se vyskytují v konkrétní oblasti nebo kultuře, kterou chceme dětem přiblížit (např. Čína - panda, Nizozemsko - tulipán, apod.). Dále pak pomocí prohlížení encyklopedií a atlasů. Do této oblasti spadá též úvod do světa kultury a umění a proto můžeme nechat děti hledat motivy přírody v lidových písních (např. znají děti nějakou píseň o sluníčku, apod.). Vhodné je umožnit dětem poslechnout některé programní hudby (např. „Žabák“ V. Trojan, „Let čmeláka“ N. A. Rimskij Korsakov, „Balet nevylíhnutých kuřátek“ M. P. Musorgskij, aj.) nebo ukázky vážné hudby (např. Smetanovy „Vltavy“, Vivaldiho „Čtyř ročních období“, apod.). S dětmi můžeme v přírodě vytvářet zajímavá „umělecká díla“, pokud je seznámíme s výtvarným stylem zvaným *LandArt* (krajinné umění). Velkým přínosem v této vzdělávací oblasti budou pro děti návštěvy muzeí či výstav (řada z nich už má lektorský program přizpůsobený pro předškolní děti). (Leblová, 2012, s. 24-25)

3.5 Dítě a svět

„Záměrem vzdělávacího úsilí učitele v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí.“ (RVP PV, 2018, s. 27)

Tato vzdělávací oblast se asi nejvíce zaměřuje na problematiku životního prostředí a ekologického chování. Učitel v dětech postupně buduje pozitivní vztah k bezprostřednímu okolí školky, ale i k parku, lesu, louce a ostatním místům, která společně navštěvují a využívají ke spontánním hrám, zkoumání a objevování přírody a přírodních jevů. Pravidelnými návštěvami těchto míst během roku, si děti začnou uvědomovat proměnlivost přírody podle ročních období a zjistí, že se každý rok tyto změny v přírodě opakují a že je nutné se jim přizpůsobovat. Poznávací aktivity v přírodě podporují přirozenou zvědavost dětí a pravidelný kontakt s přírodou působí pozitivně na jejich emocionální rozvoj. Učitel děti rovněž poučuje o možných nebezpečných situacích, které mohou nastat při pobytu v přírodě, při kontaktu s některými nebezpečnými živočichy nebo jedovatými rostlinami, při manipulaci s přístroji či nástroji nebo při nepříznivých přírodních jevech. Vzniká zde prostor pro rozhovory a diskuse o tom, proč lidé přírodu znečišťují, jaké dopady to může mít na živočichy, rostliny, ale i na lidi a jak by se tomu dalo zabránit. Své místo zde mají i ekologicky motivované hry a smysluplné činnosti přispívající k péči o životní prostředí a okolní krajinu. Dále pak pracovní činnosti, pěstitelské a chovatelské činnosti a činnosti zaměřené k péči o školní prostředí a školní zahradu. (Leblová, 2012, s. 25; RVP PV, 2018 s. 28)

4 PRÁVNÍ STRÁNKY PŘI POBYTU DĚTÍ MIMO BUDOVU MŠ

Podle vyhlášky 14/2005 Sb. ze dne 29. prosince 2004 je stanoveno

§ 5

Péče o zdraví a bezpečnost dětí

- (1) Právnická osoba, která vykonává činnost mateřské školy, vykonává dohled nad dítětem od doby, kdy je učitel mateřské školy⁸⁾ převezme od jeho zákonného zástupce nebo jím pověřené osoby, až do doby, kdy je učitel mateřské školy⁸⁾ předá jeho zákonnému zástupci nebo jím pověřené osobě. Předat dítě pověřené osobě lze jen na základě písemného pověření vystaveného zákonným zástupcem dítěte.

- (2) K zajištění bezpečnosti dětí při pobytu mimo místo, kde se uskutečňuje vzdělávání, stanoví ředitel mateřské školy počet učitelů mateřské školy⁸⁾ tak, aby na jednoho učitele mateřské školy⁸⁾ připadlo nejvýše
 - a) 20 dětí z běžných tříd, nebo
 - b) 12 dětí ve třídě, kde jsou přítomny děti s priznanými podpůrnými opatřeními druhého až pátého stupně nebo děti mladší 3 let.

- (3) Výjimečně může ředitel mateřské školy zvýšit počty dětí uvedené
 - a) v odstavci 2 písm. a). nejvýše však o 8 dětí, nebo
 - b) v odstavci 2 písm. b). nejvýše však o 11 dětí

- (4) Při zvýšení počtu dětí podle odstavce 3 nebo při specifických činnostech, například sportovních činnostech, nebo při pobytu dětí v prostředí náročném na bezpečnost určí ředitel mateřské školy k zajištění bezpečnosti dětí dalšího pedagogického pracovníka, ve výjimečných případech jinou zletilou osobu, která je způsobilá k právním úkonům a která je v pracovněprávním vztahu k právnické osobě, která vykonává činnost mateřské školy.

- (5) Při zajišťování zotavovacích pobytů, případně výletů pro děti, a v případě mateřské školy s internátním provozem v době po ukončení celodenního vzdělávání určí ředitel mateřské školy počet učitelů mateřské školy nebo jiných pedagogických pracovníků tak, aby bylo zajištěno vzdělávání dětí, včetně dětí uvedených v § 16 odst. 9 školského zákona, jejich bezpečnost a ochrana zdraví.
- (6) Ve třídě lesní mateřské školy, kde je přítomno více než 8 dětí, vykonává pracovní činnost souběžně nepedagogický pracovník s odbornou způsobilostí
- a) k výkonu povolání všeobecné sestry, dětské sestry, zdravotnického asistenta, porodní asistentky, zdravotnického záchranáře,
 - b) učitele mateřské školy⁸⁾, vychovatele⁹⁾, nebo
 - c) chůvy pro děti do zahájení povinné školní docházky¹⁰⁾

Úplné znění ke dni 23. 10. 2020 je zpracováno Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy pouze jako informativní materiál. Právně závazné znění vyplývá výhradně ze Sbírky zákonů.

⁸⁾ § 6 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁾ Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁾ Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů (zákon o uznávání výsledků dalšího vzdělávání), ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, ve znění účinném od 23. 10. 2020, 2004 [online]. Praha: MŠMT, 2004-12-29. 2020-10-23 [cit. 2020-11-02]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/vyhlasky-ke-skolskemu-zakonu>

5 OBECNÉ ZÁSADY PŘI ČINNOSTECH S DĚTMI VENKU A V PŘÍRODĚ

O velkém významu, který pobyt v přírodě dětem přináší, se v současnosti shodují nejen lékaři, ale i psychologové a pedagogové. Poukazují především na to, že příroda a přírodní prostředí nabízejí dětem takové množství podnětů, které je adekvátní pro jejich zdraví a zároveň i pro rozvoj zdravé osobnosti. Současně upozorňují na negativní dopady na duševní i tělesné zdraví spojené s nedostatkem pohybu v přírodě (např. civilizační choroby; obezita, diabetes mellitus II. typu, kardiovaskulární choroby, stres, deprese, apod.). Význam prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a pohybuje se, je obrovský. Dítě je prostředím ovlivněno natolik, „že dnes hovoříme o prostředí jako o *třetím učiteli*“ (*první učitel* - rodiče, *druhý učitel* - učitelé/učitelky, *třetí učitel* - prostředí). Děti v MŠ přicházejí do styku s tzv. *třetím učitelem* např. ve formě pobytu na školní zahradě. (Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 9-10)

5.1 Bezpečnost

Bezpečnost dětí při pobytu venku či v přírodě je na prvním místě. Proto by měl být učitel připraven na případné krizové situace, které mohou při těchto aktivitách nastat. Povinnou výbavu pedagoga při pobytu venku tvoří především; lékárnička, mobilní telefon, notýsek s telefonními čísly na rodiče dětí, případně i telefonní číslo na rychlou záchrannou službu (155 nebo 112).

Pohotovostní lékárnička by měla obsahovat;

- dezinfekci
- náplast na cívce
- náplast s polštářkem
- mulové čtverce (dvě velikosti)
- obvaz
- obinadlo (elastické)
- trojcípý šátek
- rukavice (pryžové)

- nůžky
- pinzetu
- kleštičky na vyndání klíštěte
- Hemagel (čirý gel, neštípe, nepálí – vhodný jako ochrana a urychlení hojení drobných povrchových poranění např. odřenin, řezných ran, popálenin, apod.)
- oční kapky (např. Borová voda, Ophthalmo-Septonex)
- antihistaminika (např. Fenistil gel – na zklidnění alergické reakce)
- hroznový cukr (pro diabetiky při hypoglykémii)
- propisku
- sáčky
- papírové kapesníky

Obsah lékárničky je nutné pravidelně kontrolovat a obměňovat podle expirací. Učitelé musí být také pravidelně školeni, aby byli schopni s použitím lékárničky poskytnout zraněnému dítěti první pomoc.

Velký význam pro bezpečnost dětí při pobytu venku spočívá jednak v prevenci (např. seznámení s jedovatými rostlinami, bodavým hmyzem, nebezpečím při hře s klacíky nebo kameny apod.) a autoregulaci (dítě by mělo dokázat samostatně posoudit své schopnosti, vyhodnotit rizika a podle toho si zvolit adekvátní aktivitu), jednak v dodržování stanovených pravidel. Není ovšem příliš vhodné děti před riziky a výzvami přehnaně ochraňovat, protože pak u nich nedochází k rozvoji vlastního úsudku o svých schopnostech a tím dochází ke zvýšené úrazovosti. „Jestliže je prostředí navíc příliš bezpečné, bez výzev, začnou se děti nudit, popř. si začnou vytvářet rizika náhradní (např. čmárat tužkou po zdi, když se učitelka nedívá, tedy zlobit)“. (Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 19-20)

5.2 Pravidla

Pravidla pro pobyt v přírodě je vhodné stanovit tak, aby se na nich shodly obě učitelky působící v jedné třídě MŠ. Tím se vyhneme případným problémům, které by mohly nastat v situacích, při kterých by každá z učitelek vyžadovala jiná pravidla. Děti by pak měly v jejich dodržování zbytečný zmatek. Pravidla pro pobyt venku a v přírodě si samozřejmě stanovuje každá MŠ podle vlastního uvážení s přihlédnutím k okolnímu prostředí a výskytu možných rizik.

Pro úplnost zde uvádím několik příkladů pravidel pro pobyt venku a v přírodě;

- Před pobytem v přírodě se společně domluvíme na tom, které činnosti jsou v přírodě dovolené, které činnosti můžeme dělat jen pod přímým dozorem učitele, a které jsou zakázané. Nakonec si vysvětlíme proč.
- Při pobytu v přírodě je možné se vzdálit od učitele jen tak daleko, abychom se navzájem viděli a slyšeli a okamžitě reagovali na zavolání.
- Záměrně se neschováváme, pokud to není součástí hry.
- Při činnostech na určitém místě je vhodné domluvit si hranice.
- Při přesunech je výhodné stanovit si tzv. bezpečné zastávky (např. rozcestí, křížky, domluvený strom, skalku, zatačku, apod.).
- Záměrně nepoškozujeme a zbytečně netrháme rostliny a neubližujeme živočichům.
- Nic v přírodě nekonzumujeme bez dovození učitele.
- Odpadky vždy odnášíme s sebou.
- aj. (Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 31; Leblová, 2012, s. 27-28)

5.3 Vybavení učitele pro pobyt venku

Základem je vhodná obuv a oblečení přizpůsobené aktuálnímu počasí (stejně jako u dětí). Při pobytu v přírodě s sebou učitelka nosí příruční zavazadlo (např. batoh), který by měl obsahovat lékárničku, popř. osobní léky dětí, mobilní telefon, notýsek s telefonními čísly na rodiče, dezinfekční přípravek na ruce, papírové kapesníky, toaletní papír, vlhčené ubrousky, malou lopatku (na vyhrabání důlku a zahrabání případné „potřeby“), sáček (pokud nelze důlek vyhrabat). Pokud se vydáme na „přírodovědnou“ vycházku je vhodné přibalit s sebou i některé pomůcky k bádání (např. lupu, kompas, provázek, krejčovský metr, zahradnické nůžky, zkumavky či lahvičky na pozorování odchyceného hmyzu, sáčky na sběr nejrůznějších přírodnin, digitální fotoaparát, aj.). V případě, že plánujeme delší výlet (hlavně v zimě), doporučuje se přibalit s sebou ještě např. mapu, čokoládu (zdroj energie), světlici, pišťalku, aj. (Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 24; Jančaříková, 2010, s. 116)

5.4 Vybavení dětí pro pobyt venku

Nejdůležitější vybavení dětí při pobytu venku je kvalitní obuv (např. goretexová, která zabraňuje pocení nohou). Vhodným typem je obuv kotníčková nebo polobotky. Naopak zcela nevhodným typem obuvi pro delší vycházky do přírody jsou sandály (nevýhodou je zapadávání drobných kamínků otvory v této obuvi a nutnost častého zouvání a vyklepávání jejího obsahu). Holínky jsou obuv určená do mokra, děti by v nich neměly trávit příliš dlouhou dobu ani se v nich vydávat na delší procházky. Holínky je vhodné využít při pobytu dětí na školní zahradě za deštivějšího počasí. Doporučuje se pořídit tuto obuvi o jedno číslo větší, aby byla zachována funkce „vzduchové izolace“. Výbornou izolací proti chladu a vlhku je používání aluminiových vložek do obuvi. Nesmíme zapomínat ani na kvalitní ponožky, které by měly odvádět vlhkost. Oblečení volíme takové, aby dětem umožňovalo volný pohyb. V chladnějším a deštivějším počasí by mělo být nepromokavé, ale prodyšné. Spodní vrstva by měla odvádět vlhkost od těla. Děti oblékáme do více slabších vrstev, které umožňují přizpůsobovat se měnícímu se počasí. Významnou součástí oblečení, zejména v chladném či větrném počasí, tvoří čepice (tělesné teplo uniká nejvíce přes hlavu). Plánujeme-li delší vycházku, měly by mít děti s sebou batoh s prsním pásem, do kterého se vejde nejen svačina a pití, ale i pláštěnka, bunda či mikina v případě změny počasí. (Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 23, s. 24, s. 25, s. 27)

6 METODY VYUČOVÁNÍ ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHVY

Vyučovací metoda – Tímto termínem můžeme označit způsob, cestu nebo postup, kterým chceme dosáhnout vytyčených výchovných a vzdělávacích cílů ve vyučování a současně podněcovat zájem dětí o nové poznatky a celkově rozvíjet jejich osobnost. Výchovný vzdělávací proces je založen na interakci čtyř základních činitelů tj. *žák, učitel, obsah učiva a školní prostředí*. Vyučovací metody je nutné správně kombinovat, vhodně střídat a vzájemně prolínat. Vyučovací metody musí především podporovat aktivitu a tvořivost dětí a umožňovat jim, aby se mohly sami aktivně učit. Zároveň je nutné poskytnout dětem příležitosti, při kterých by mohly uplatnit své zkušenosti, zážitky a znalosti získané i mimo vzdělávací instituci. (Podroužek, 2003, s. 66, s. 69)

Při volbě vyučovací metody musí učitel chápat tyto skutečnosti;

- „akceptovat svoji novou roli ve vyučování, která spočívá především v umožňování, usnadňování nebo doprovázení dětí při jejich vlastním aktivním učení,“
 - „umožňovat dětem využívat jejich zkušenosti a zážitky získané vlastní mimoškolní činností,“
 - „umožňovat dětem co nejvíce získávat nové vědomosti, dovednosti a návyky pomocí objevných metod, vlastním pozorováním a pokusnou činností,“
 - „podporovat spolupráci všech dětí ve třídě, rozvíjet jejich sociální cítění, komunikaci, dovednost vést dialog a rozvíjet emocionální oblast jejich osobnosti,“
 - „uvědomovat si, že proces výuky (celé vyučování) má stejnou výchovnou a vzdělávací hodnotu jako samotný obsah vyučování (učivo),“
 - „nepodceňovat ani nepřeceňovat materiální a formální stránky vyučování.“
- (Podroužek, 2003, s. 69)

6.1 Slovní vyučovací metody

Tato metoda vyučování, kdy dětem pouze zprostředkováváme poznávanou skutečnost, není vhodné používat příliš často, neboť děti jsou při ní většinou pasivní. Výjimkou může být pouze správně vedený rozhovor či didaktická hra. Mnohdy je však tato metoda jediným způsobem, jak dětem, v daný okamžik, zprostředkovat věci a jevy skutečnosti. Děje se tak v případech, kdy děti nemohou z časových, prostorových nebo jiných důvodů danou věc či jev sami pozorovat nebo s nimi manipulovat. (Podroužek, 2003, s. 69)

6.1.1 Vyprávění

Jedná se o monologickou metodu, hojně využívanou u dětí předškolního věku, ale i u mladších žáků na prvním stupni základní školy, hlavně v prvouce. U této metody je velice důležité dodržovat jednotu obsahu a formy vyprávění. Velký význam zde má dramatizace, pečlivě promyšlený scénář, srozumitelnost a přiměřenost. Účinnost této metody může učitel zvýšit svou vypravěčskou schopností, při které využívá výrazových prostředků jako je např. mimika, gestikulace, klesání hlasu, změna barvy a tónu hlasu, apod. U dětí tím dosáhneme většího zaujetí a soustředění. Zároveň u nich podporujeme rozvoj představivosti, tvořivosti a emocí. Pozor na záměnu této metody za výklad či pouhé sdělování informací. (Podroužek, 2003, s. 70)

6.1.2 Popis

Jedná se o poměrně častou vyučovací metodu využívanou při výuce předmětů o přírodě a společnosti. V popisu se klade důraz především na znaky věcí a jevů při pozorování nebo pokusech (tj. na kognitivní, poznávací stránku). Při popisu děti používají především smysly, ale i praktické činnosti. Důležité je dodržovat správný postup a strukturu popisu. Ve výuce předmětů o přírodě využíváme popis při srovnávání a třídění přírodnin, věcí a jevů. (Podroužek, 2003, s. 70)

6.1.3 Vysvětlování (výklad)

Jedná se o vyučovací metodu, která je často doprovázena popisem, pozorováním a činnostmi dětí. U této metody je důležité respektovat individuální zvláštnosti dětí předškolního věku a uplatňovat zde didaktické zásady názornosti a přiměřenosti. Metoda vysvětlování je velice náročná na pozornost a myšlení. Čím jsou děti

mladší, tím kratší dobu věnujeme výuce pomocí této metody. Pro zjednodušení a rychlejší pochopení učiva, lze doplnit tuto metodu *schématickým nákresem* (např. přírodniny, jevu, apod.). U schématického nákresu postupujeme opět podle didaktické zásady názornosti a přiměřenosti (tzn. čím mladší děti, tím jednodušší nákres). Nákres by měl být jednoduchý, svým obsahem a provedením přiměřený věku dětí a zároveň odborně i obsahově správný. Schematické nákresy můžeme rozdělit na *dočasné* (vznikají přímo při výkladu např. na tabuli) a *trvalé* (vyhotovené předem např. na karton, apod.). Z didaktického hlediska je výhodnější používat schematické nákresy dočasné, protože děti vidí, jak nákres vzniká přímo při výkladu. (Podroužek, 2003, s. 70-71)

6.1.4 Rozhovor

Jedná se o dialogickou vyučovací metodu. Význam této metody spočívá nejen v poznávání, ale i ve formování osobnosti dítěte jako mluvčího a posluchače. Velký význam při této vyučovací metodě má *kladení otázek*. Otázky jsou směřovány od učitele k dítěti a naopak od dítěte k učiteli, čímž dochází k procvičování formulací otázek i dalšímu rozvoji komunikačních kompetencí u dítěte. Pokud chceme dosáhnout toho, aby otázka aktivizovala myšlení dítěte, vzbudila u něj zájem a motivovala ho k činnosti, musíme ji jasně formulovat a zároveň přizpůsobit vyspělosti dítěte a rozvoji jeho poznávacích schopností (tzn. nenáročná otázka, nerozvíjí osobnost dítěte, naopak příliš náročná může vést k pasivitě až k nechuti odpovídat). (Podroužek, 2003, s. 71)

6.1.5 Didaktická hra

Je specifický způsob učení (osvojování si nových vědomostí a dovedností), ke kterému dochází prostřednictvím her a hravých činností. Zaujímá významné místo v předškolním vzdělávání. Má význam při aktivizaci a motivaci dětí při učení. Didaktická hra by měla být co nejčastěji využívanou vzdělávací metodou nejen v předškolním vzdělávání. Prostřednictvím didaktické hry dochází k rozvoji myšlení, paměti, vnímání, tvořivosti, fantazie, ale i k formování sociálních vztahů a rozvoji obecných vlastností osobnosti (např. kamarádství, tolerance, apod.). (Podroužek, 2003, s. 72).

„Zásadním přínosem didaktické hry je její *vzdělávací cíl*. Učitelka ji vybírá právě s tímto záměrem, aby prostřednictvím hry naplnila určité vzdělávací a rozvojové

cíle → takto zvolená hra je metodou výchovně vzdělávací práce. Učitelka hru připravuje (místo, organizaci, pomůcky) a dále je průběh hry pod jejím přímým vedením (zadáva dětem úkoly, navrhuje postupy, usměrňuje, komentuje výsledky). Může také hru vést nepřímou, když připraví podmínky, didaktické pomůcky a materiál, ale herní aktivitu ponechá dětem. Učitelka pozoruje, komentuje a nabízí možnosti řešení (s představou zvoleného cíle), především v situacích, kdy se samotným dětem aktivita nedaří. V závěru shrnuje, jak se dětem dařilo, facilituje průběh jejich snažení a vyzdvihne didaktický přínos. Hra podporuje učení i zrání organismu a zakládá stabilitu a odolnost dětské osobnosti pro budoucnost.“ (Průcha, Kořátková, 2013, s. 107)

Didaktická hra by měla splňovat tyto požadavky;

- přiměřenost věku,
- objektivnost,
- musí být správně organizačně a materiálně zajištěná,
- reálnost (lze ji uskutečnit v daných podmínkách např. v mateřské škole)
- kolektivnost (umožňuje zapojení co nejvíce dětí)
- prvky soutěživosti.

Při výuce předmětů o přírodě a společnosti využíváme tyto didaktické hry;

- Hry, založené na osvojování pojmů a faktů: např. pexeso, obrázkové hádanky, doplňovačky, konstruktivní a kombinační hry (např. sestavování částí přírodnin, skládky, apod.), hry s přírodní tematikou typu „Člověče nezlob se“, aj.
- Hry, imitující činnosti a situace: (tyto hry učí děti reagovat na různé situace, rozvíjet tvořivost a fantazii a poznávat sami sebe).
- Plánované hry „simulační“: (prostřednictvím těchto her je simulovaná situace přenesena do modelů, které odpovídají realitě např. hra na obchod, hra na řemesla, hra na povolání, aj.). (Podroužek, 2003, s. 72)

Didaktické hry je vhodné zařadit do bloku ranní řízené činnosti, kdy jsou děti odpočínuté, neboť didaktická hra vyžaduje od dětí zvýšenou schopnost myšlenkových operací. Ty během dne, vlivem únavy, klesají.

6.2 Metody práce s učebním textem

Mezi tyto metody řadíme práci s;

- pracovním sešitem/listem
- pracovní učebnicí
- učebnicí
- žákovskými zápisky
- určovacími pomůckami.

U dětí předškolního věku je hojně využíváno *metody práce s pracovním sešitem/listem*. Tato metoda umožňuje procvičování a opakování učiva a zároveň rozvíjí samostatnost a tvořivost dětí. Obrazové informace jsou doplněny textem (určeným pro učitele nebo rodiče) se zadáním úkolu, který mají děti v pracovním sešitě/listě splnit. Úkoly děti zpracovávají přímo do těchto sešitů/listů. (Podroužek, 2003, s. 73)

Další metoda, kterou lze využít při výuce této věkové skupiny je *metoda práce s určovacími pomůckami*. Učitel ji však musí velmi zjednodušit a přizpůsobit věku dětí, které touto metodou vzdělává. Přírodniny lze určovat pomocí *atlasů přírodnin, tabulek morfologických znaků a určovacích klíčů přírodnin*. Při praktickém poznávání přírodnin je vhodné se zaměřit na známé druhy přírodnin (tzv. didaktické typy), se kterými se děti mohou setkat. Přírodniny, určované prostřednictvím *atlasů přírodnin*, děti nejprve záměrně pozorují a poté porovnávají skutečnou přírodninu s jejím vyobrazením v těchto atlasech. Přitom se zaměřují na celkový vzhled přírodniny a na její rozlišovací (diakritické) znaky. Při opakování této činnosti dochází u dětí k rozvoji pozorovacích schopností (od pozorování zjišťovacího přes důkladnější pozorování popisné až k samostatnému nalézání a rozlišování diakritických znaků u jednotlivých přírodnin). K určování přírodnin lze využít také *tabulky morfologických znaků*. Výhodou určování přírodnin pomocí tohoto způsobu je to, že na jeho tvorbě se mohou současně s učitelem podílet i děti. Opět je nutné dbát na dodržování didaktických zásad přiměřenosti a názornosti a přizpůsobit tabulky morfologických znaků možnostem chápání dětí předškolního věku. S postupujícím věkem a kognitivním vývojem dětí je možné zvyšovat počet zástupců přírodnin i rozlišovacích znaků. Přírodniny můžeme také určovat podle *určovacích klíčů přírodnin*. Jedná se o složitější způsob, který u dětí vyžaduje již rozvinutou schopnost vyhledat a porovnat diakritické (rozlišovací)

znaky jednotlivých přírodnin a znalost morfologických pojmů. S dětmi v mateřské škole lze pracovat se zjednodušenými klíči přírodnin (schémata připomínajícími klíče). Pro práci s nimi je nutné dodržovat následující zjednodušená pravidla; 1. K určování vybíráme zásadně přírodniny s výraznými a snadno určitelnými diakritickými znaky. 2. Ujistíme se, že děti znají potřebné morfologické pojmy, které je nutné znát při práci s určovacími klíči. 3. Vysvětlíme dětem postup při určování jednotlivých položek v klíči. 4. Opakovaně s dětmi nacvičujeme postup určování přírodnin pomocí určovacích klíčů. (Podroužek, 2003, s. 75-76)

6.3 Metody přímého smyslového poznávání věcí a jevů

Pomocí smyslů je nám umožněno poznávat okolní svět. Při jeho poznávání prostřednictvím výuky zapojujeme nejvíce zrak a sluch. Cílem výuky předmětů o přírodě je rovněž tříbení smyslů a jejich záměrné používání při učení a vyučování. Pokud děti při učení využívají co nejvíce smyslů (např. nejrůznější věci je v přírodě možné ochutnat, očíhat, ohmatat, slyšet nebo vidět), získávají tím mnohem více prožitků a poznatků o přírodě. Výsledkem smyslového poznávání je realizování vlastní činnosti, aktivita dítěte a následné získání zkušenosti.

Mezi vyučovací metody, při kterých můžeme využívat smysly a myšlenkové činnosti řadíme *pozorování*. „Pozorování je vyučovací metoda, při níž žáci samostatně nebo pod vedením učitele studují přírodniny a přírodní jevy, aniž zasahují do jejich průběhu.“ Pozorování můžeme uskutečňovat dvojím způsobem, buď pouhým okem, nebo prostřednictvím speciálních pomůcek (např. lupou, dalekohledem, mikroskopem aj.). Při pozorování je nutné respektovat věkové a individuální zvláštnosti dětí, ale i jeho správné řízení. U dětí v mateřské škole je vhodné začít pozorováním celku a teprve pak se zaměřit na pozorování jednotlivých částí a detailů. Pozorování u dětí rozvíjí jednak vyjadřovací schopnosti (neboť sledování přírodniny nebo přírodního jevu souvisí s jejich popisem), jednak vede děti k samostatnosti, vytrvalosti a soustavnosti. Způsobů pozorování je několik typů. Jsou rozděleny podle specifických hledisek na; *bezprostřední pozorování*, při kterém pozorujeme konkrétní přírodninu nebo přírodní jev, *zprostředkované pozorování*, kdy se objektem pozorování stává model přírodniny, preparát nebo nejrůznější obrazový materiál. Dalším typem pozorování je *krátkodobé pozorování*, které učitel s dětmi uskutečňuje

při činnostech v jednom dni, který je vyhrazen pro pozorování zvolné přírodniny, apod. Opakem předchozího pozorování je *dlouhodobé pozorování*, trvá delší časový úsek, kdy se k němu učitel s dětmi vrací opakovaně. Při tomto typu pozorování je důležitá průběžná kontrola přírodniny či jevu, které učitel s dětmi pozoruje a závěrečné zhodnocení. V mateřských školách se velmi často uplatňuje tzv. *fenologické pozorování*, jedná se o obměnu dlouhodobého pozorování, při kterém děti pozorují proměnu přírody v jednotlivých ročních obdobích. Na konci každého pozorování by mělo dojít k jeho shrnutí a vyvození závěrů. (Podroužek, 2003, s. 77-78)

6.4 Metody bezprostřední manipulace s přírodninami

Jednou z metod bezprostřední manipulace s přírodninami je *pokus*. Pokus můžeme chápat jako metodu pozorování přírodniny nebo přírodního jevu za uměle vytvořených podmínek, které je možné řídit či měnit. Pokus můžeme kdykoliv zopakovat. Při pokusu se u dětí rozvíjí nejen pozorovací schopnost a myšlení, ale i motorické dovednosti (potřebné při manipulaci s předměty a přírodninami), které si mohou osvojit během pokusu, jestliže jim ho učitel umožní samostatně provést. Děti se při pokusu rovněž seznamují s pomůckami, postupy, hygienickými i bezpečnostními zásadami, učí se organizovat si svou práci a zároveň mezi nimi dochází k rozvoji prosociálního chování (např. vzájemná pomoc, práce ve skupině, diskuze, aj.). Pokusy rozdělujeme na dva typy; *demonstrační pokusy*, ty provádí učitel (stanoví cíl pokusu, v jeho průběhu popisuje činnost, kterou provádí a pomůcky, které k této činnosti používá, dbá na dodržování bezpečnosti a hygieny) a *frontální pokusy*, ty provádí děti samostatně (nejčastěji ve skupinách). Frontální pokusy jsou velmi náročné na organizaci, bezpečnostní a hygienické zásady. Na konci každého pokusu nesmíme zapomenout zdůraznit význam pokusu pro případné další poznávání a pro praktické využití v životě. Další metodou bezprostřední manipulace s přírodninami jsou *morfologická cvičení*. Při těchto cvičeních se děti seznamují s morfologií (stavbou) přírodnin, osvojují si dovednosti související jednak s manipulací s přírodninami, jednak s pomůckami k tomu určenými. Díky morfologickým cvičením dochází u dětí ke snadnějšímu zapamatování a vybavování si osvojených pojmů, ale i k rozvoji schopnosti třídit podstatné (diakritické) znaky přírodnin, které v danou chvíli pozorují. (Podroužek, 2003, s. 78-79)

Mezi metody bezprostřední manipulace s přírodninami řadíme rovněž *chov živočichů* a *pěstování rostlin*. V prostředí mateřské školy je výuka dětí prostřednictvím této metody často využívána a váže se na tzv. koutky přírody (materiální zázemí), stejně tak můžeme pro tyto účely využít i školní zahradu. Pro chov živočichů ve vnitřních prostorech mateřské školy se nejčastěji používají *terária*, *akvária*, *akvaterária*, *insektária* a *klece*, *případně housenária/houseníky*. Prvním krokem, který musíme udělat, chceme-li začít s chovem živočichů ve třídě mateřské školy, je výběr vhodného druhu živočicha (nejčastěji se v těchto podmínkách chovají; akvarijní ryby, morčata, křečci, králíci, želvy, žáby, strašilky, pískomilové nebo žížaly). Při výběru živočicha musíme dbát zejména na ekologické a ochranné hledisko (Welfare – Jedná se o pojem, který označuje kvalitu života zvířat. Souvisí s využíváním zvířat, která specifickým způsobem slouží člověku např. při *zoorehabilitaci* (tj. „*pozitivní až léčebné působení zvířete na člověka*“ např. *canisterapie*, *hipoterapie*, *felinoterapie*, *aj.*) nebo *zooasistenci* (např. *vodící psi pro nevidomé*, *doprovodní psi pro neslyšící nebo epileptiky*), ale i při výuce v mateřských školách a to prostřednictvím *návštěvních programů*, *třídních chovů*, či *péči o volně žijící živočichy* (např. *přikrmování ptáků v zimě*, *dolévání vody do pítek*, *stavění domečků pro hmyz*, *kropení stinných míst v horkém létě*, *aby nezhynuli hlemýždi*, *aj.*). Důležité je rovněž zjistit si původ živočicha s ohledem na ochranu CITES (tj. „Ochrana ohrožených druhů volně žijících živočichů a rostlin a kontrola mezinárodního obchodu s nimi.“). Nesmíme zapomenout na bezpečnost a hygienu, ani na možnost využití živočicha k didaktickým účelům (V prostředí MŠ je možné realizovat *vzdělávání za pomoci zvířat* (AAE – z angl. *Animal Assisted Education*), kdy dochází k předávání informací zábavnou formou a názornou ukázkou. Cílem vzdělávání tímto způsobem je zvýšení motivace k učení, udržení pozornosti a osobní rozvoj dětí/kolektivu. Manipulací se zvířetem dochází u dětí k rozvoji motoriky i komunikace např. v případě komunikačních bariér na úrovni učitel – žák nebo žák – žák. K realizaci AAE dochází nejčastěji prostřednictvím psa, kočky, koně, ale i hmyzu. V pedagogice se rovněž využívají *Aktivita za pomoci zvířat* (AAA – z angl. *Animal Assisted Activities*). AAA se využívá především ve stacionářích, domovech důchodců, psychiatrických léčebnách, ale také u dětí s mentálním nebo kombinovaným postižením. Hlavním cílem AAA je aktivizace klienta prostřednictvím kontaktu se zvířetem.) a k zapojení dětí do péče o tohoto živočicha. Dále je důležité si uvědomit snadnost/náročnost chovu vybraného živočicha v prostorech třídy/chodby mateřské školy. Alternativou tohoto chovu je

chov živočichů na školní zahradě (ve voliérách nebo koticích), jde však pouze o přemístění chovu ze třídy na školní zahradu. Výhodou je snadnější čištění ubikací, menší riziko vzniku alergií či obavy ze zápachu nebo hluku. Chov užitkových zvířat (např. slepic, kachen, hus, králíků, včel aj.) na školních zahradách není v současné době v České republice realizován. Na školní zahradě se doporučuje chovat alespoň vlastní kočku, o kterou se budeme starat, pravidelně ji vozit na veterinární prohlídky a očkování, zbavovat ji vnitřních i vnějších parazitů, apod. Mezi výhody, které nám díky pořízení vlastní kočky vzniknou, patří např. ochrana školní zahrady před toulavými kočkami (kočka je teritoriální zvíře) nebo přirozená ochrana proti myším, potkanům, apod. (Podroužek, 2003, s. 79; Jančaříková, Havlová, 2014, s. 11-13, s. 15- 19, s. 20-23, s. 27-30; Jančaříková, 2010, s. 20-21, s. 38)

Pěstování rostlin ve venkovním či vnitřním prostředí mateřské školy je oproti *chovu živočichů* v témže prostředí méně náročné. Je to dáno i díky pestřejšímu druhovému výběru pokojových, okrasných a užitkových rostlin. Při výběru rostlin musíme opět dbát na ekologické a ochranné hledisko, na bezpečnost a hygienu, rovněž musíme zvážit snadnost/náročnost při pěstování a údržbě těchto rostlin. I zde je kladen důraz na efektivní didaktické využití (vybíráme pro děti zajímavé rostliny např. masožravé, popínavé, ale i rostliny, jejichž plody mohou sklízet a ochutnávat). K pěstování rostlin můžeme využít (např. truhlíky, květináče, skleníky, fóliovníky, pařeniště nebo záhony). Prostřednictvím pěstitelských činností dochází u dětí k vzdělávání a výchově k práci. Děti se učí zodpovědnosti, plánovitosti, vytrvalosti a zároveň získávají základy pracovních dovedností (např. sázení, zalévání, okopávání, pletí, hrabání listí, odvážení listí na kompost, apod.), ale i teoretických poznatků o materiálech, nástrojích, nářadí a pomůckách, se kterými se učí bezpečně zacházet. Díky pěstitelství získávají děti také základní poznatky o významu zemědělství (zdroj potravin, pěstování rostlin pro průmyslové využití např. len, konopí, bavlna, apod.) a postupně zjišťují, co rostliny potřebují ke svému životu. Učí se ohleduplnosti a citlivosti k přírodě (netrhají a neulamují zbytečně rostliny, apod.) a všímají si i estetického hlediska (péče o třídu, školní zahradu, les, aj.). Snažíme se, aby děti porozuměly změnám v přírodě vztahujícím se k ročním obdobím. Prostor je zde i pro seznámení dětí s některými profesemi (např. zahradník, zemědělec, lesník, aj.) a s jejich náplní práce. (Podroužek, 2003, s. 79; Jančaříková, 2010, s. 20; Nádvorníková, 2015, s. 141)

7 FORMY VYUČOVÁNÍ ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVY

Vyučovací forma - Je způsob organizace výuky. Vyučovací forma je nadřazena vyučovací metodě, neboť ve vyučovací formě využíváme více vyučovacích metod (např. přírodovědná vycházka je vyučovací forma, protože při ní využíváme pozorování, popis, vyprávění, vysvětlování, aj.). Vyučovací formy můžeme rozdělit jednak podle *normativního hlediska* (uspořádání prostředí, organizace výuky), jednak podle *sociálního hlediska* (organizace činností vyučujícího a dětí, organizace vyučování učitele a učení dětí). (Podroužek, 2003, s. 80-81)

7.1 Vyučovací formy podle normativního hlediska

Mezi tyto vyučovací formy patří;

- vyučovací hodina
- vycházka
- exkurze
- beseda
- práce na školním pozemku
- mimoškolní a mimotřídní formy práce.

7.1.1 Vyučovací hodina

Jedná se o základní vyučovací formu, která je však využívána až na základní škole a dále pak na všech stupních škol. Rozlišujeme několik typů vyučovacích hodin (např. výkladová, opakovací, kontrolní, aj.). Vyučovací hodina se dělí na etapy, které jsou různě didakticky zaměřené. Toto dělení vyučovacích hodin lze přirovnat k integrovanému bloku realizovanému v prostředí mateřské školy, avšak během celého dne.

Fáze vyučovacích hodin;

- organizační část hodiny (pozdrav, přivítání, sdělení cíle hodiny, aj.)

- kontrola zadaných úkolů (v MŠ jen výjimečně) a opakování dříve probraného učiva (v MŠ činnostmi z předešlého dne, apod.)
- seznámení s novým učivem (v MŠ s činnostmi daného dne, apod.)
- upevňování a procvičování nového učiva (v MŠ probíhá během celého dne)
- shrnutí a závěr hodiny tj. hodnocení, popř. zadání úkolů, rozloučení (v MŠ realizujeme na konci řízené činnosti nebo na konci dne). (Podroužek, 2003, s. 81-82)

7.1.2. Vycházka

Jde o významnou a efektivní formu výuky environmentální výchovy, neboť se uskutečňuje mimo prostředí školní budovy. Přínos vycházky (přírodovědné či ekologické) pro děti spočívá v tom, že mohou pozorovat přírodniny a přírodní jevy v přirozeném prostředí (to vede k aktivizaci a zvýšení zájmu o probírané učivo) a zároveň se pohybují na čerstvém vzduchu (zdravotní hledisko). Vycházka může mít buď *komplexní charakter* (propojování různých témat) nebo *monotematický charakter* (jedno určité téma). Jejich nevýhoda je v tom, že jsou poměrně náročné na přípravu (učitelka by měla dobře znát trasu vycházky, měla by mít dobrou fyzickou kondici a musí umět poskytnout první pomoc), organizaci, udržení pozornosti a kázně dětí. Na vycházce doprovází děti minimálně dvě učitelky (viz kapitola 4) a všichni se pohybují společně. Na vycházce střídáme aktivity klidové s aktivitami pohybovými, které přizpůsobujeme ročnímu období a počasí. (Podroužek, 2003, s. 82-83; Jančaříková, 2010, s. 47; Jančaříková, Kapuciánová, 2013, s. 101)

7.1.3 Exkurze

Jedná se o další vyučovací formu, která se uskutečňuje mimo prostředí školy. Proto je před exkurzí opět nutná příprava (obdobná jako u vycházky). Při exkurzi je zpravidla využíváno odborných a praktických znalostí zaměstnanců institucí, které se s dětmi rozhodneme navštívit (např. záchranná stanice pro ohrožené živočichy, zoo, zahradnictví, sběrný dvůr, potravinářské závody, aj.). (Podroužek, 2003, s. 83)

7.1.4 Beseda

Tato vyučovací forma je využívána v prostředí školy. I na besedu je nutno se předem připravit. Nejdůležitější je stanovení cíle a úkolů besedy (didaktický přínos pro děti).

Beseda se nesmí v žádném případě stát pouhým odborným pojednáním besedujícího, kterému by děti nerozuměly. Doba trvání besedy na základní škole by neměla být delší než běžná vyučovací hodina (v MŠ by neměla trvat déle než 20-30 minut). Během besedy je vhodné využívat nejrůznější didaktické pomůcky (např. modely, obrazy, herbáře, entomologické sbírky, audiovizuální techniku, aj.). V závěru besedy by měl být prostor pro případné dotazy dětí. (Podroužek, 2003, s. 83)

7.1.5 Práce na školním pozemku

Jedná se o specifickou formu výuky, při které u dětí dochází k praktickému ověřování teoretických poznatků a k osvojování dovedností důležitých pro život (zejména u dětí na základní škole). U dětí předškolního věku je přínosem především rozvoj praktických dovedností a zkušeností (viz kapitola 6.4). Práce na školním pozemku je poměrně náročná jak z hlediska organizace práce, tak z hlediska bezpečnosti a hygieny. (Podroužek, 2003, s. 83-84)

7.1.6 Mimoškolní a mimotřídní formy práce

„Tyto formy práce doplňují a rozšiřují vyučování předmětů o přírodě a společnosti a současně se podílejí na rozvoji přírodovědných zájmů dětí“ (např. pěstelské nebo chovatelské kroužky, Skaut, Mladý objevitel, aj.). (Podroužek, 2003, s. 84)

7.2 Vyučovací formy podle sociálního hlediska

Mezi tyto vyučovací formy patří;

- Hromadná (frontální) výuka
- Skupinová (partnerská/kooperativní učení) výuka
- Individuální výuka

Ve školním prostředí je nejčastěji využívána hromadná forma výuky. V současné době se usiluje o to, aby všechny tři formy výuky byly co nejvíce v rovnováze (tj. aby ve školách docházelo k většímu využívání skupinové a individuální formy práce). V mateřských školách dochází k prolínání jednotlivých forem výuky daleko častěji a přirozeněji, což je dáno i specifickými zvláštnostmi dětí předškolního věku (např. délka udržení pozornosti, představivost, fantazie, antropomorfismus, animismus, aj.). Učivo je zde koncipováno do integrovaných bloků (např. podle témat) a dále zprostředkováno dětem prostřednictvím řízených činností nebo volné hry (vlastní volba činnosti). (Podroužek, 2003, s. 84)

7.2.1 Hromadná (frontální) výuka

Jedná se o formu výuky, při níž učitel vyučuje větší počet dětí ve stejnou dobu. Tuto formu organizace výuky teoreticky objasnil a do praxe uvedl J. A. Komenský. Výhodou této formy výuky je její organizační, časová a ekonomická efektivita. Nevýhoda spočívá v absenci spolupráce, součinnosti a sociálního učení mezi dětmi. (Podroužek, 2003, s. 85)

7.2.2 Skupinová výuka (partnerská/kooperativní učení)

Při této formě výuky vytváří učitel záměrně nejrůznější situace tak, aby umožnil dětem mezi sebou spolupracovat (interakci). Děti se rozdělí do skupin (zpravidla určí učitel nebo se losuje, apod.), ve kterých společně řeší zadaný úkol. Prostřednictvím skupinové výuky se děti učí navzájem si pomáhat, tolerovat se, prosazovat si své názory a postoje, komunikovat a diskutovat. Na tuto formu výuky si musí děti postupně zvykat, a proto je důležité, aby učitel ze začátku práci dětí ve skupině usměrňoval/koordinoval. Skupinovou výuku můžeme rozdělit do *tří etap*; *1. etapa* se zabývá výběrem vhodného úkolu (provádí učitel/děti) a jeho zadáním. *2. etapa* je vlastní realizace zadaného úkolu ve skupinách (zajistíme dostatek podnětů a materiálů pro aktivizaci a tvořivost dětí). *3. etapa* umožňuje dětem učit se hodnotit své výsledky a prezentovat je před ostatními dětmi ve skupinách. (Podroužek, 2003, s. 85)

Pro skupinovou výuku je možné využít nejrůznější metody práce např.; *Brainstorming* (Z angl. „bouření mozků“, jedná se o spontánní, náhlé vyjádření nápadu, myšlenky,

způsobu řešení problému, apod. ve skupině. Při této metodě nesmí ostatní členové skupiny v žádném případě omezovat nebo kritizovat vyřčené nápady či názory jednotlivců). *Myšlenkové mapy* (Tato metoda je hojně využívána učiteli v MŠ pro plánování činností v rámci integrovaných bloků. Jedná se vlastně o grafické znázornění vlastních myšlenek na papír. Do středu papíru je umístěn zadaný úkol/téma a okolo něj se zaznamenávají různá řešení/nápady. Na závěr dochází opět k prezentaci a hodnocení. Metoda je vhodná pro menší skupiny dětí.). *Mikrofon* (Při této metodě mluví jen ten, u koho je pomyslný mikrofon (v MŠ si ho můžeme s dětmi vyrobit), děti se tím učí pravidlům diskuze.). *Skupinová diskuse* (Můžeme ji uskutečnit i v početnější skupině. Jedná se o výměnu názorů mezi jednotlivými členy skupiny, o prezentování vlastních zkušeností, apod.). *Skupinové řešení problému* (Při této metodě děti řeší úkol/problém, o kterém již mají nějaké znalosti/zkušenosti. Využívají při tom heuristickou metodu. Nakonec vše zhodnotí a prezentují ostatním.). *Most* (Tato metoda spočívá v zadání praktického úkolu (např. vytvořit výstavku zvířátek z kaštanů), při kterém dochází u dětí k rozvoji schopností, dovedností, ale i k vzájemné koordinaci při plnění tohoto úkolu.). *Titulní strana* (Jedná se opět o prakticky orientovaný úkol, který spočívá ve zhotovení titulní strany, časopisu/knihy nebo tematicky zaměřené nástěnky. Děti se učí nejen třídít a vybírat vhodné obrázky/informace, ale zároveň se je učí i esteticky zkomponovat. (Podroužek, 2003, s. 85-86)

7.2.3 Individuální výuka

Jedná se o nejstarší výukovou formu. Učitel řídí činnosti jednotlivých dětí, pozitivně je motivuje a podněcuje jejich zájmy a aktivity, přitom respektuje jejich individuální potřeby a umožňuje jim dostatek času ke splnění zadaného úkolu, apod. Děti pracují samostatně, podle svého individuálního tempa. Učitel při výuce touto výukovou formou může zohledňovat jednak věkové, jednak individuální rozdíly mezi jednotlivými dětmi. V současné době se k této formě výuky přistupuje při vzdělávání dětí se specifickými vzdělávacími potřebami. (Podroužek, 2003, s. 86)

II. PRAKTICKÁ ČÁST PRÁCE

8 ÚVOD K PRAKTICKÉ ČÁSTI

Praktická část této práce byla částečně realizována během souvislé praxe při mém studiu a částečně prostřednictvím individuálních návštěv ve vybrané mateřské škole (tj. Základní a mateřská škola Votice, příspěvková organizace, Sadová 565, 259 01 Votice) a to převážně v heterogenní třídě dětí (3-6 let). Pouze první aktivita (výstup s loutkou), byla realizována v homogenní třídě nejstarších dětí (6-7 let).

Mateřská škola, ve které jsem se rozhodla ověřit si své teoretické znalosti a aplikovat je do praxe, se nachází na pomezí Středních a Jižních Čech, v oblasti, kterou nazval PhDr. Jan Herben, ve své knize „*Hostišov*“, Českou Sibiří. Mateřská škola je umístěna v poměrně rozlehlé zahradě v klidnější části nedaleko centra města. V této mateřské škole je celkem 8 tříd (pro 192 dětí), které jsou označeny barvami - modrá třída, zelená třída, žlutá třída, oranžová třída, červená třída, fialová třída, bílá třída a duhová třída (pro 15 dětí od 2 let věku). Provoz zajišťuje celkem 16 pedagogických a 5 provozních zaměstnanců. Mateřská škola je otevřena v pracovní dny od 6.30 do 16.30 hodin. Školní zahrada je vybavená dřevěným domkem, zastřešenými pískovišti, průlezkami a skluzavkami. Děti mají k dispozici tříkolky, koloběžky a kola, dostatečný je i prostor pro míčové hry, které se dají hrát zejména na hřišti s umělým povrchem. Součástí zahrady je mlhoviště ve tvaru velryby, které je pro děti příjemným osvěžením v horkých dnech.

V docházkové vzdálenosti od mateřské školy se nachází nově z revitalizovaný ovocný sad, který nyní slouží veřejnosti jako tzv. „učebna v přírodě“ s naučnou stezkou a řadou interaktivních prvků, tůněmi pro obojživelníky, pastvinou pro ovce s vybudovanou salaší a odpočinkovými místy pro návštěvníky. V nedalekém okolí mateřské školy je možné navštěvovat smíšené i jehličnaté lesy (např. Čerenská hora). Součástí města jsou čtyři rybníky a potok, který protéká městem. Nově je zde vybudováno bio koupaliště, jehož technické zázemí, s rostlinami podílejícími se na čištění vody, je nejen pro děti zajímavým cílem návštěv.

8.1 Výstup s loutkou

Úvod:

Týdenní integrovaný blok v přípravné třídě byl zaměřen na „*Zdravý životní styl.*“

Název aktivity:

„*Hrátky se zoubky Usměváčkem a Mračounem.*“

Pomůcky:

- papíry A4
- šablona zubu
- nůžky
- černé fixy
- dřevěné špachtle (lékařské lopatky)
- lepicí páska
- židle

Aktivita:

Předem si vyrobíme dvě jednoduché plošné loutky představující zoubky „*Usměváčka*“ a „*Mračouna*.“

Děti sedí na židličkách v půlkruhu před učitelkou (v dostatečné vzdálenosti mezi sebou). Seznámíme děti s tématem, o kterém si budeme povídat a představíme jim loutky zoubků, které je přišly navštívit do MŠ. V tomto okamžiku začneme s dětmi komunikovat i prostřednictvím zoubků např. „Já jsem zoubek *Usměváček* a patřím holčičce Aničce, která se o mě moc pěkně stará.“ → Dáme dětem prostor, aby mohly odpovídat na otázky např. „Jak pečovat o zoubky, aby byly stále usměvavé?“ aj. Stejným způsobem pracujeme i s loutkou *Mračouna*.

Dílčím cílem je, aby si děti uvědomily důležitost péče o chrup, především význam konzumace zdravých potravin a omezení konzumace potravin vedoucích k tvorbě zubního kazu a s tím související nutnost čištění zubů.

A zde se dostáváme k aktivitě rozvíjející **orientaci v prostoru**. → Vysvětlíme dětem, že si zahrají se zoubkem *Mračounem* a *Usměváčkem* hru na „*Kartáčky a zoubky.*“ Po vyslovení kouzelného zaříkávadla („*Čáry máry na to šup, ať se židle změní v zub!*“), se židličky, na kterých děti sedí, promění v zuby. Poté následuje další zaříkávadlo

(*Čáry máry plecháček, ať je z dětí kartáček!*). Všechny děti se promění v kartáček na zuby. Podle pokynů *Usměváčka* nebo *Mračouna* se děti pohybují okolo své židličky („jako“ čistí zoubek).

Např. Kartáčky **před/za, pod/na, vedle vpravo/vedle vlevo, okolo** židle, aj. (viz obr. 3 a obr. 4). Na závěr se všichni pomocí kouzelného zaříkávadla; (*Čáry máry sádky, ať se všichni promění zpátky!*), promění opět v děti a židličky.

Děti si mohou vyrobit vlastní loutky *Mračouna* a *Usměváčka*. → Loutky lze využít jako obměnu původní aktivity tj. pokládat loutky na židle podle pokynů (viz obr. 5) nebo je využít k přiřazování/vyhledávání zdravých a nezdravých potravin (zdravé potraviny k *Usměváčkovi* a nezdravé k *Mračounovi*, viz obr. 6).

Pravidla:

Na otázku odpovídá jen ten, kdo obdrží do ruky loutku → Upevňování dodržování společně domluveného pravidla; „Já poslouchám tebe, ty posloucháš mě“.

Před samotnou činností je dobré s dětmi zopakovat, kde je pravá a levá strana.

Po vyslovení kouzelného zaříkávadla se děti promění v kartáčky, nikam neodbíhají, stojí u svojí židličky („zoubku“) a pohybují se jen podle zadaných pokynů.

Po skončení hry (proměna z kartáčků na děti), již nikdo na židle nestoupá → židle slouží k sezení!

Co aktivita rozvíjela:

- orientaci v prostoru
- pravolevou orientaci
- kombinace orientace v prostoru a v rovině (doplňující aktivita)
- hrubou motoriku (pohyby dle pokynů např. před/za, v sedě, na jedné noze, aj. → plnění úkolu s podmínkou)
- jemnou motoriku (obkreslení šablony, vystřížení zubu ...)
- koordinace ruka – oko (např. přiřazování zdravých/nezdravých potravin k loutkám, aj.).

Reflexe:

První část aktivity (povídání) děti přijaly, jako každodenní povídání v „*komunitním kruhu*.“ Když se však k povídání přidaly i loutky, hned to v dětech vyvolalo větší zájem. Ze samotné aktivity byly nadšené. Byla to pro ně velká legrace proměnit se

v kartáčky a různě se pohybovat okolo židle. Největší radost měly z povelu „na židli.“ Myslím, že se jim líbily i kouzelnická zaříkávadla, protože si je téměř okamžitě osvojily. Doplňující aktivitu (výroba loutky) plnily někteří s nevelkým nadšením, ale nakonec se i toto povedlo a mohli jsme vyrobené loutky využít při dalších činnostech. Občas jsem potřebovala pomoc paní učitelky a to s ukázněním některých dětí. V této oblasti se musím ještě zdokonalit. Avšak vzhledem k tomu, že jsem zadaný úkol plnila s dětmi ve speciální třídě (ADD, ADHD, apod.) a s dětmi ještě ne příliš dobře adaptovanými, tak jsem podle paní učitelky pracovala výborně.

Se svým „výstupem“ jsem celkem spokojená. Myslím si, že se záměr, procvičit s dětmi orientaci v prostoru, podařil.

Obr. 3: Orientace v prostoru (zdroj: autor)

Obr. 4: Orientace v prostoru (zdroj: autor)

Obr. 5: Práce dětí s loutkou (zdroj: autor)

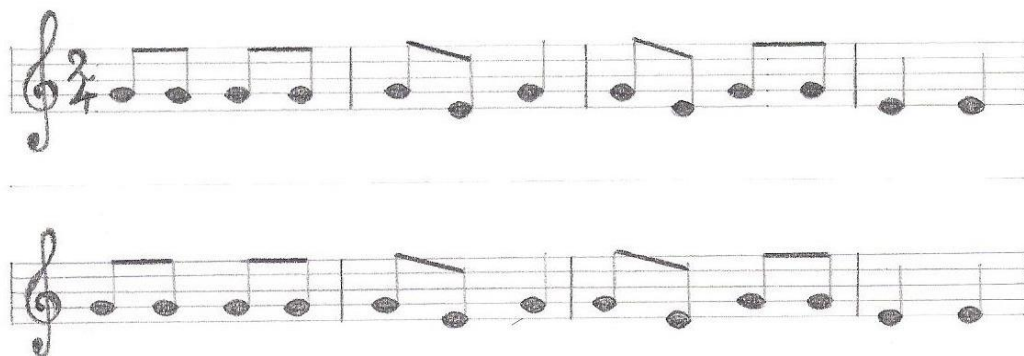
Obr. 6: Doplňková činnost s loutkou (zdroj: autor)

8.2 Rozvoj hudebnosti dětí v MŠ

1. Děti 3 – 4 roky:

a) Písně vhodné ke zpěvu pro danou věkovou skupinu;

- „Halí, belí“
- „Zlatá brána“
- „Kolo, kolo mlýnský“
- „Kotě a sluníčko“
- „Chumelí se, chumelí“ (říkadlo)

b) Dechová cvičení

Pracujeme s říkadlem „Chumelí se, chumelí“. Děti dostanou bílé peříčko (sněhová vločka) do kterého budou foukat → nádech nosem x výdech ústy. Děti se snaží udržet peříčko co nejdéle ve vzduchu (sněhová vločka by se na zemi roztála), tj. snaží se prodloužit výdechovou fázi.

c) Artikulační cvičení

Pracujeme s říkadlem „Chumelí se, chumelí“. Děti se radují, že padá sníh a při tom střídavě špulí rty a vyslovují slabiky jú / jé.

d) Hlasové cvičení

Pracujeme s říkadlem „Chumelí se, chumelí“. Děti ukazují prstem vzpažené ruky na oblohu a současně s pohybem ruky shora dolů (naznačují pohyb sněhové vločky na zem) glissando júúúúú a jééééé.

2. Děti 4 – 5 let:

a) Písňe vhodné ke zpěvu pro danou věkovou skupinu;

- „Holka modrooká“
- „Běží liška k Táboru“
- „Skákal pes“

b) Dechová cvičení

Pracujeme s písní „*Holka modrooká*“. Děti napodobují bublání potůčku tím, že do sklenice s vodou foukají pomocí brčka (nádech nosem x výdech ústy do brčka). Děti můžeme během výdechu na chvíli zastavit → výdech rozfázovat do dvou výdechů.

c) Artikulační cvičení

- Pracujeme s písní „*Holka modrooká*“. V potoce je hastrman, který na děvče udělá „*baf – baf*“ (aktivizujeme rty, čelist i pružné břicho).

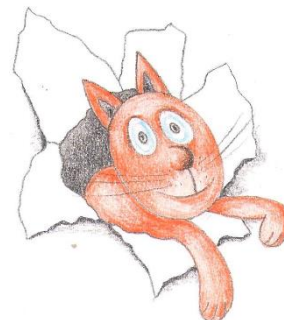
d) Hlasové cvičení

Pracujeme s písní „*Holka modrooká*“. Žabka se ptá žabky, jestli děvče poslechlo → zazpíváme otázku tak, aby melodie při ní v závěru stoupala: „*kvakva-kvááá?*“ (pohybem ruky zdola nahoru naznačíme směr melodie). Děti odpoví sklouznutím hlasu shora dolů: „*kvá-á*“ (děti spolu s námi provází směr melodie pohybem ruky shora dolů).

3. Děti 5 – 6 let:

a) Písňe vhodné ke zpěvu pro danou věkovou skupinu;

- „Šla Nanyňka do zelí“
- „Komáři se ženili“
- „Kočka leze dírou“

b) Dechová cvičení

*„Kočka leze dírou, pes oknem,
nebude-li pršet, nezmoknem.
A když bude pršet zmokneme,
na sluníčku zase uschneme.“*

Rozfázujeme na dvě části:

1. část: *„Kočka leze dírou, pes oknem, nebude-li pršet nezmoknem.“*
2. část: *„A když bude pršet zmokneme, na sluníčku zase uschneme.“*

Další náměty pro práci s písni:

- a) Zkusíme říct celé na jeden nádech v rychlém tempu.
- b) Zkusíme říct celé na jeden nádech v pomalém tempu.

c) Artikulační cvičení

Pracujeme s písni *„Kočka leze dírou“*. Děti procvičí artikulaci tím, že říkají text s těsně přitisknutými řezáky (stoličky jsou od sebe). To samé použijí při zpěvu písničky. Pak stisk uvolní (čelist i mluvidla nyní pracují aktivněji).

d) Hlasové cvičení

Pracujeme s písni *„Kočka leze dírou“*. Děti si celou písničku zazpívají jako kočky na kočičí mňoukání *„mňau“*. Poté jako pejsci na psí *„haf“* nebo *„huf“*. Nakonec vytvoří „kočko-psí“ koncert (část písni zpívají dívky jako kočky a část kluci jako pejsci). Vše řídí dirigent (nejprve dospělý, pak někdo z dětí).

Pomůcky:

- peříčka (bílá)
- kelímky s vodou
- brčka
- tácy pod kelímky nebo PVC ubrus (pro případ rozlití vody)
- klavír/keyboard

Co aktivita rozvíjela:

- správnou artikulaci
- hlasové schopnosti
- práci s dechem
- poznávání hudebních kontrastů (např. rychle/pomalou, vysoko/hluboko, aj.)
- osvojení si písni s tématem „příroda“ (např. zvířátka, sníh, potůček, aj.)

Reflexe:

Činnosti s písničkami se dětem celkově líbily. U dechového cvičení s peříčky, kdy měly děti za úkol udržet peříčko (sněhovou vločku) co nejdéle ve vzduchu pomocí nádechu nosem a výdechu ústy, jsme strávili asi nejvíce času, protože aktivita se dětem velice líbila a zabavila je na delší dobu. Taktéž dechové cvičení, při němž děti vydechovaly vzduch pomocí brčka do kelímku s vodou, bylo pro většinu dětí velkou zábavou. Při této aktivitě bych doporučovala použít tácy pod kelímky nebo ubrus z PVC (pro případ rozlití vody). Asi největší ohlas měla aktivita „kočko-psí“ koncert, při které část dětí zpívala známou píseň na kočičí „*mňau*“ a část dětí na psí „*haf*“. Největší potíže dětem dělalo cvičení artikulace, při kterém měly zpívat píseň s přitisknutými řežáky. Příště bych před činnostmi s písničkou využila jako motivaci loutky nebo obrázky postavíček, o kterých se v dané písni zpívá.

8.3 Práce s poslechovou skladbou v MŠ

Úvod:

Téma integrovaného bloku pro daný týden bylo „*Zvyky a tradice – masopust.*“ Poslechová skladba se volí z oblasti hudby programní.

Programní hudba je druh hudby, která usiluje o vyjádření děje či jevu hudebně vyjadřovacími prostředky (např. melodie, rytmus, dynamika, instrumentace, gradace, harmonie, aj.).

Pomůcky:

- CD přehrávač
- CD se skladbou „*Karneval zvířat*“ (*Camille Saint-Saëns*)
- obrázky zvířat vystupujících v dané poslechové skladbě
- pastelky
- papíry

Aktivita: Poslech skladby „*Karneval zvířat*“ a doprovodné činnosti.

Děti utvoří kruh, posadí se na zem a poslouchají skladbu. Uvnitř kruhu necháme rozprostřené obrázky zvířat, která jsou v této skladbě hudebně ztvárněna. Skladbu pravidelně přerušujeme a ptáme se dětí, jaké zvíře jim daná část skladby připomíná? U starších dětí můžeme vyzkoušet těžší variantu, kdy poslech skladby probíhá bez obrázků zvířat, a děti sami podle vlastní fantazie určují zvíře, které jim daná část skladby připomíná. Nakonec se děti snaží zvířátka ze skladby ztvárnit pomocí pantomimy při tanci (viz obr. 7). Jako doplňkovou aktivitu můžeme zařadit malbu zvířátek, která děti v této skladbě společně rozpoznaly.

Co aktivita rozvíjela:

- sluchovou pozornost a soustředění
- fantazii a kreativitu
- jemnou a hrubou motoriku

Reflexe:

Práce s poslechovou skladbou je vrcholem poslechových činností v MŠ. Tuto skladbu bych doporučila pro práci se skupinou nejstarších dětí, které již mají předchozí zkušenosti s poslechem programní hudby např. „*Let čmeláka*“ od N. A. Rimskij-Korsakova nebo „*Žabák*“ od V. Trojana. Mladší děti nejsou na tento druh činností příliš zvyklé a při poslechu starší děti rušily. Nakonec si ale všechny děti užily závěrečný pantomimický tanec zvířátek.

Obr. 7: Děti při pantomimickém tanci zvířátek (zdroj: autor)

8.4 Stavba lesních domečků a výroba smyslových chodníků

Úvod: Týdenní integrovaný blok byl zaměřen na téma „*Les a jeho obyvatelé*“.

První dvě aktivity probíhaly v lese nedaleko MŠ. Třetí aktivita byla realizována částečně v lese a částečně ve třídě MŠ.

Pomůcky:

- nejrůznější přírodniny dle volby a fantazie dětí
- krabice s hlinou

Aktivita č. 1: Stavba lesních domečků pro „broučky/skřítky.“

Motivace

Celý týden je věnován lesu a jeho obyvatelům. Dnes se zaměříme na nejmenší obyvatele lesa, které v něm můžeme spatřit, a to na hmyz. Ve školce si s dětmi v encyklopedii prohlédneme nejznámější „broučky“, které můžeme během pobytu v lese vidět. Ptáme se dětí (např. Kde asi „broučci“ v noci spí? Kam se schovají před deštěm?). Dětem dáme prostor pro odpovědi (např. pod listím, v kůře stromů, aj.).

Formulace zadání úkolu učitelem

Při pobytu v lese dětem navrhneme, jestli by nechtěly „broučkům“ postavit domečky na zimu? Možná, že by se v nich zabydleli i „lesní skřítki“? Z čeho by se takové domečky daly postavit? Necháme děti přemýšlet. Případně dětem poradíme, že v lese je spousta vhodného materiálu na stavbu takového domečku, stačí se podívat na zem. Domluvíme si pravidlo, že domečky stavíme pouze z materiálu, který leží na zemi. V žádném případě nelámeme větve stromů, apod. Domečky staví děti s pomocí kamaráda nebo více kamarádů, záleží na domluvě dětí mezi sebou.

Průběh realizace úkolu

Děti se nejprve musí domluvit a vytvořit družstva, případně dvojice a poté společně vybrat místo, kde začnou se stavbou domečku. Musí se mezi sebou domluvit, kdo bude přinášet materiál na stavbu, kdo bude stavitel, apod. Po dostavění domečku každá skupina dětí představí svůj domeček ostatním dětem a učitelce (viz obr. 8). Popíše ho a řekne, pro koho je určen (např. pro „broučka“ nebo pro „skřítku“, apod.).

Aktivita č. 2: Tvorba „smyslového chodníčku“ z přírodnin.

Motivace

Vyzveme děti, aby zavřely oči a zaposlouchaly se do zvuků lesa. Děti utvoří kroužek a zaujmou polohu v dřepu. Po chvíli naslouchání lesní přírodě se ptáme jednotlivých dětí, jaké zvuky slyšely. Předem si domluvíme pravidlo, že nikdo nebude vykřikovat a mluvit bude jen ten, koho se učitelka dotkne (např. nalezeným sojčím pírkem, větvičkou, listem, aj.). Pokud někdo slyšel stejný zvuk, upozorní na to ostatní tým, že (např. z dřepu vyskočí se vzpaženými rukama a zase se vrátí do dřepu, aj.). Můžeme se dětí ptát, co si asi povídají ptáci ve větvích stromů? Které zvuky byly dětem příjemnější, ty v lese nebo ty, které jsme dříve poslouchali na náměstí?

Pak prozradíme dětem, že jsme zaslechli ptáčky, kteří si povídali o „broučkovi“, který nechtěl chodit po lese bos a chtěl si koupit boty ve městě. Nejdříve se dětí zeptáme např. „Proč asi nechtěl „brouček“ chodit po lese bos?“.... Děti vyzveme, aby se podívaly na zem, po čem v lese chodí? Co za přírodní materiál leží na zemi? Děti odpovídají a přitom ukazují jednotlivé přírodniny např. klacíky, jehličí, šišky, apod.

Formulace zadání úkolu učitelem

Nyní už víme, jaké přírodniny se nachází v lese na zemi, po čem „broučkové“ chodí. My si teď na takové „broučky“ zahrajeme a vyzkoušíme si, jak se jim po lese chodí. Děti mají za úkol vytvořit „*chodníček*“ z přírodnin, které najdou na zemi (např. šišky, mech, klacíky, jehličí, listy, apod.). Nakonec se po chodníčku projdou bosí a zhodnotí, po kterém materiálu se jim chodilo nejpříjemněji a naopak.

Průběh realizace úkolu

Děti rozdělíme na dvě družstva. Musí se mezi sebou domluvit, jak bude jejich chodníček velký, kolik druhů přírodnin do něj umístí, apod. Nakonec si vyzkouší chůzi naboso po vlastním chodníčku i po chodníčku druhého družstva (viz obr. 9). Vzájemně si sdělí, po kterém přírodním materiálu se jim chodilo příjemně a po kterém méně příjemně.

Aktivita č. 3: Tvorba lesní zahrádky – společná práce dětí.

Tato činnost vznikla spontánně, když děti projevily lítost nad tím, že už musíme odejít z lesa zpět do školky. Cestou z lesa měly děti za úkol sbírat nejrůznější přírodniny,

kteřé jim budou připomínat les i při pobytu ve školce (např. šišky, jehličí, větvičky stromů i keřů, kůru stromů, kamínky, mech, aj.). Druhý den jsme nasbírané přírodní rozložili na pracovní stůl, kde byla připravena krabice s hlinou. Děti měly příležitost vytvořit si z nasbíraných přírodnin lesní zahrádku podle vlastní fantazie. Každé z dětí mohlo do lesní zahrádky naaranžovat vybranou přírodninu. Lesní zahrádka se dětem opravdu povedla (viz obr. 10). Velký ohlas měla nejen u dětí z ostatních tříd, ale i u rodičů.

Co aktivita rozvíjela:

- jemnou i hrubou motoriku
- představivost a fantazii
- kooperativní dovednosti ve skupině
- komunikační dovednosti
- prosociální postoje
- úcty k životu ve všech jeho formách

Reflexe:

Pobyt v lese je u dětí velice oblíbený. Dětská fantazie se nemusí ani příliš povzbuzovat. Děti takřka okamžitě po vstupu do lesa vidí skřítky, víly nebo slyší hejkala, vlka, zlobra, apod. K zadaným aktivitám stačila opravdu minimální motivace a děti se s chutí pustily do staveb domečků pro nejmenší obyvatele lesa. Stavba „chodníčků“ dala dětem sice hodně práce, došlo i k drobným neshodám, ale nakonec se povedlo chodníčky dostavět a hlavně vyzkoušet. Chůze „naboso“ byla pro děti obrovským dobrodružstvím. Při další praxi v této MŠ jsem se s dětmi vydala na místo, kde jsme před časem stavěli lesní domečky. Dětem se dokonce podařilo některé domečky najít (viz obr. 11). Tím vznikla diskuse o tom, kdo se asi v domečku zabydlel? Některé děti se spontánně pustily do opravování domečků, aby „broučkům“ a „skřítkům“ přes zimu nespady. Doplnková aktivita, tvorba lesní zahrádky, byla podle mého názoru rovněž zdařilá. Děti si při těchto aktivitách obzvláště procvičili kooperaci a komunikaci mezi sebou, prosociální citění, ale i jemnou a hrubou motoriku a blíže se seznámily s přírodními materiály, které nám poskytuje les.

Obr. 8: Domeček pro lesní skřítky (zdroj: autor)

Obr. 9: Chodníček z přírodnin (zdroj: autor)

Obr. 10: Lesní zahrádka (zdroj: autor)

Obr. 11: Domeček po čase (zdroj: autor)

8.5 Malba podzimního počasí

Úvod: Název týdenního integrovaného bloku zněl „*Putování za podzimním počasím.*“

V průběhu týdne jsme se s dětmi věnovali tématu počasí, jeho podobám, jevům spojeným s počasím apod. Každý den jsme se vydávali na vycházku buď do nedalekého parku, nebo do lesa. Počasí bylo velice různorodé. Jeden den krásně svítilo sluníčko a listy, které jsme s dětmi sbírali, doslova zářily v záplavě slunečních paprsků. Další den bylo nebe docela šedé, jen mírně pofukoval vítr. Jindy nás zastihlo počasí proměnlivé, kdy se střídalo sluníčko a modré nebe s oblohou až zlověstně temnou a sněhové přeháňky se střídaly s deštěm. Na konci týdne měly děti namalovat podzimní počasí, jak na ně působí, jaké měly pocity, když svítilo sluníčko nebo když nás zastihla velká sněhová přeháňka apod. Ke splnění úkolu měly k dispozici vodové barvy, tempery a prstové barvy, ale mohly použít i techniky dle vlastní volby. Děti mohly pracovat samostatně nebo s kamarády (viz obr. 12-15).

Pomůcky:

- vodové barvy/tempery/prstové barvy
- štětce
- nádobky na vodu
- hadříky
- brčka
- čtvrtky
- ubrusy z PVC

Co aktivita rozvíjela:

- zdokonalování dovedností v oblasti jemné motoriky
- zájem o výtvarné formy sdělení
- kultivaci představivosti a fantazie
- tvořivé myšlení, tvořivé sebevyjádření
- kultivaci mravního i estetického vnímání, cítění a prožívání
- schopnost přizpůsobovat se podmínkám vnějšího prostředí i jeho změnám

Obr. 12: Stromy v dešti (zdroj: autor)

Obr. 14: Počasí, jako když se čerti žení (zdroj: autor)

Obr. 13: Strom ve větru – skupinová práce (zdroj: autor)

Obr. 15: Sněhová přeháňka s deštěm – skupinová práce (zdroj: autor)

8.6 Návrh individuální logopedické prevence u dětí v MŠ při nepřesné výslovnosti hlásky „R“ a „Ř“

Motivace: „Logo chvílka skřítko Vítka“

Dítě motivujeme k činnostem, které se týkají komplexního rozvoje schopností, rozšiřování slovní zásoby a podpory vyjadřovací pohotovosti, pomocí „plyšáka“ nebo maňáska „skřítko Vítka“. S dítětem komunikujeme i prostřednictvím maňáska, který může společně s dítětem plnit zadané úkoly apod.

Skřítko Vítka dítěti představíme např. prostřednictvím krátké pohádky o jednom lesním skřítkovi, který se jmenoval Vítek. Žil ve svém domečku u vysokého dubu a trápilo ho, že neumí např. správně vyslovit jméno svého nejlepšího přítele Rákosníčka, který přebýval v nedalekém rybníku, aj.).

HLÁSKA „R“

Pro přesnou výslovnost hlásky **R** je nutná;

- dostatečná zralost mluvidel (zpravidla odpovídající věku cca 5 - 5,5 roku)
- správně artikulovaná a v řeči používaná hláska **L**
- přesně artikulovaná hláska **D-D-D** (špička jazyka se opakovaně dotýká horních alveol a brada se nepohybuje).

HLÁSKA „Ř“

Pro přesnou výslovnost hlásky **Ř** je nutná;

- dostatečná zralost motoriky mluvidel a pohybové koordinace (zpravidla odpovídající věku cca 5,5 - 6 let)
- pro nácvik je nutná i správná a v běžné řeči používaná hláska **R**

Artikulační cvičení:

- cvičíme pomalu a přesně
- zapojujeme chuť i hmat
- zapojujeme zrak (zrcátko → např. hladina rybníka, kde bydlí Rákosníček apod.)

Motivace:

Dítě posadíme před zrcadlo, které představuje hladinu rybníka, kde bydlí kamarád skřítko Vítka. K pokynům používáme loutku skřítko Vítka a výchozí příběh. Využíváme napodobovacího reflexu dítěte, neklademe zatím žádné nároky na přesnost nebo rychlost provedení.

- *Pohyb jazyka dopředu a dozadu, z pusy ven a zpět → čertík.*
- *Pohyb jazyka z pravého koutku do levého a zpět → čertík se rozhlíží, ještěrka má ocásek.*
- *Pohyb jazyka nahoru a dolů, olíznout si špičku nosu, bradu, olíznou si horní ret, dolní ret.*
- *Pohyb jazyka do kruhu, olíznout si rty kolem dokola jednou, později i víckrát, zkoušet na obě strany.*
- *Pohyb rtů, našpulit rty → dáváme pusinky, foukáme, olizujeme si prst namočený do např. jogurtu, pískáme, aj..*
- *Pohyb rtů, roztáhnout rty doširoka, úsměv → pejsek cení zuby.*
- *Jazyk se stočí špičkou nahoru a dozadu po patře a rychle se natáhne → zvuk připomíná klapání koňských podkov.*
- *Uvolnit rty a brnkat prstem o dolní ret → brm, brm.*
- *Kloktání → procvičujeme patrohltanový uzávěr.*
- *Nafouknout obě tváře a prsty „propíchnout“ → balon praskl.*
- *Horními zoubky stahovat jogurt nebo krém z dolního rtu.*

Pokud se výše uvedené cviky daří, snažíme se postupně o přesnější a rychlejší provedení tj. (koordinace pohybů a obratnost).

Pro správnou artikulaci zejména hlásek **TDN** a **LRŘ** procvičujeme;

- *Pohyb jazyka po horní a dolní alveole – olizovat dásně těsně za horními a pod dolními zuby, ze strany na stranu → počítáme zoubky, hledáme největší, nejšpičatější, poslední zoubek → snažíme se o co největší čelistní úhel, aby byl pohyb vydatný.*
- *Ťukat špičkou jazyka na horní alveolu → datel klape, někdo ťuká, apod.*
- *Špička jazyka se opře o horní alveolu a klesne k dolní (bez pohybu do stran) → brada by měla být v klidu, pohybujeme pouze jazykem.*
- *Vibrace volných, k sobě přiložených rtů při výdechu → jako když frká koník.*

Dechové cvičení:

- Základem všech činností je hluboký, zpočátku vědomý nádech pouze nosem.
- Vydechovat lze nosem i ústy.
- Pokud se zaměříme na hospodaření s dechem, snažíme se, aby výdech byl pokud možno dlouhý (ne do úplného „vyfouknutí“, které vyvolá nutnost rychlého nádechu).

Motivace:

V lese, kde bydlí skřítek Vítek začal foukat vítr. Děti zkouší foukat do stromečků nejprve slabě, jako vánek a postupně dech zesilují v silnější vítr až vichřici.

➤ **Hra: „Vítr“**

Z papíru vystříháme 5 jehličnatých stromů (15cm vysokých a 7cm širokých). Dolní část asi 1cm zahneme a přilepíme touto zahnutou částí na tvrdý karton tak, aby stály za sebou ve 4cm rozestupech. Celý lesík postavíme na stůl a ze vzdálenosti 20cm foukají jednotlivé děti do stromečků.

Zaznamenejme kolik stromků se ohnulo na jeden nádech (nádech nosem, prudký výdech ústy na hlásku „T“)

→ Nesoutěžíme, ale děti trénují své plíce každý den, až se jim podaří ohnout všechny stromky.

Nácvik tempa řeči:

Rytmizace – vytleskávání básniček a rozpočítadel, písničky a jejich doprovod pohybem ilustrujícím obsah → zpomaluje tempo řeči a napomáhá přesné artikulaci.

Motivace:

Děti mají za úkol vymyslet slova, která se vztahují k lesu, ve kterém žije skřítek Vítek...

➤ **Vymyšlení slov s lesní tematikou + vytleskávání slabik:**

Např. strom → 1x tlesknutí šiška → 2x tlesknutí jelen → 2x tlesknutí

vítr → 2x tlesknutí ostružiny → 4x tlesknutí veverka → 3x tlesknutí

Motivace:

Děti se spolu se skřítkem Vítkem učí básně pro Rákosníčka k jeho narozeninám...

➤ **Rytmizace říkadla s pohybem:**

Kuře zobe zob, zob, zob,....*(děti v podřepu prsty ťukají do země)*

vrabec skáče hop, hop, hop,....*(děti ve stoji snožmo poskakují, ruce v bok)*

datel ťuká ťuk, ťuk, ťuk....*(děti pleskají ukazováčkem o hřbet ruky)*

a už tiše ani muk!....*(gesto prstem před pusou)*

Hra na rozvoj sluchové paměti:

Motivace:

Děti mají vyjmenovat skřítkovi Vítkovi, co všechno můžeme vidět při procházce v lese.

- **Popis hry:** Hráči sedí v kruhu a určené dítě řekne úvodní větu: *„Při procházce lesem jsem viděl...např. veverku.“* Hráč po jeho pravici větu zopakuje a přidá další zvíře např. *„Při procházce lesem jsem viděl veverku a medvěda.“*, pak pokračuje další hráč po pravici, opět zopakuje větu a přidá další zvíře. Takto hra pokračuje, dokud někdo neudělá chybu. Chybující hráč vypadne ze hry a hra pokračuje. Zvítězí ten hráč, který zůstane poslední.

Hra na rozvoj sluchové pozornosti:

Motivace:

Děti pomáhají skřítkovi Vítkovi naslouchat, co si říkají lesní zvířátka.

- **Popis hry:** Učitelka říká jednotlivá slova, je-li ve slově např. hláska **„R“**, dítě např. tleskne, vyskočí, zamává, aj., dle předchozí domluvy.

Hra na rozvoj fonemického sluchu:

Motivace:

Na návštěvu za skřítkem Vítkem přijel skřítek Horst z daleké země, který nerozumí řeči zvířátek. Pomůžeš mu řeči zvířátek porozumět?

- **Popis hry:** „*Poznej, co říkám*“ → Před dětmi rozložíme obrázky např. s lesní tematikou. Slova vyslovujeme po jednotlivých hláskách např. v-e-v-e-r-k-a. Pokud dítě pozná dané slovo, ukáže na obrázek a pojmenuje ho.

Hra na rozvoj zrakové paměti:

Motivace:

Děti pomáhají skřítkovi Vítkovi poznat, co mu vzala velká voda z jeho domečku.

- **Popis hry:** Vedoucí hráč (nejdříve učitelka, v průběhu hry i děti), položí na stůl 5 – 10 různých předmětů z domečku skřítky Vítky (dle věku dětí). Pak zavolá ostatní hráče a vyzve je, aby po určitou dobu pozorovali předměty a snažili se je zapamatovat. Potom se všichni musí otočit nebo odejít z místnosti. Vedoucí hráč jednu věc schová, pak vyzve hráče, aby se otočili nebo vrátili. Hráči musí uhodnout, co zmizelo. Vyhrává ten, kdo odpoví jako první.

Obměny hry: Chceme-li hru udělat obtížnější, máme hned několik možností;

- zvýšit počet předmětů na stole
- zkrátit dobu určenou k pozorování a zapamatování
- po odstranění jednoho předmětu ostatní předměty na stole promíchat
- odstranit více předmětů

Hra na rozvoj sluchové pozornosti a pravolevé orientace:

Motivace:

Děti, pomůžete skřítkovi Vítkovi a jeho kamarádovi Rákosníčkovi přemístit rybičky v jeho rybníčku?

- **Popis hry:** „*Všechny ryby do rybníka*“ → Děti sedí u stolu. Před každým uděláme křídou malý rybník, uprostřed stolu velký rybník. Děti položí ruce na okraj vlastního rybníka. Vedoucí říká: „*Všechny ryby do velkého rybníka nebo do pravého rybníka nebo do levého rybníka nebo do vlastního rybníka.*“ Hráči položí obě ruce na správné místo. Kdo se zmýlí, odevzdá zástavu (např. víčko od PET láhve).

8.7 Výroba domečku pro hmyz

Úvod: Název týdenního integrovaného bloku zněl „*Ze života hmyzu.*“

Pomůcky:

- dřevěné latě
- hřebíky/šroubky
- kladívko/šroubovák
- špalek
- plánec domečku

Motivace:

Při pobytu na školní zahradě se zeptáme dětí, jestli si vzpomínají na to, když jsme na procházce v lese stavěli domečky pro broučky. Jestlipak si někdo pamatuje, jak se jmenovali „broučkové“, které jsme v lese pozorovali? Děti si mohou všimnout, že „broučci“ nežijí jen v lese, ale také na školní zahradě. S dětmi si povídáme o hmyzu, který žije na školní zahradě, a společně pojmenováváme ty „broučky“ (např. pomocí encyklopedie, aj.), které se tam dětem podaří objevit. Následně dětem navrhneme, že bychom si mohli společně postavit domeček pro hmyz. Zeptáme se dětí, jestli už někdy takový domeček viděly? Co budeme potřebovat ke stavbě takového domečku?

Formulace zadání úkolu učitelem:

Děti, tady jsem vám nachystala materiál, který budete potřebovat na výrobu domečku pro „broučky“. Je mezi vámi spousta šikovných stavitelů, proto vás nechám, abyste se pokusili přijít na to, jak z připraveného materiálu postavit takový domeček. Pokud by vám to nešlo, můžete si vzít na pomoc plánec domečku. Dřív než se pustíte do sestavování domečku, bylo by dobré, abyste si všichni vyzkoušely, jak se zatloukají hřebíky. K tomu vám poslouží špalek (viz obr. 16), který nám přinesl tatínek Honzíka, kladívko a hřebíky tam už máte připravené.

Průběh realizace úkolu:

Předem si připravíme nařezané dřevěné latě (nebo požádáme šikovného tatínka), hřebíky, kladívko, apod. (viz obr. 17). Poté vyzveme děti, aby se pokusily sestavit domeček bez plánu. Pokud by to bylo příliš složité, poskytneme jim plánec domečku a necháme je opět samostatně přemýšlet. Nyní by již neměl být problém domeček sestavit. Nejprve si děti vyzkouší zatloukání hřebíků do připraveného špalku. Poté se mohou pustit do práce na domečku. Usilujeme o to, aby děti pracovaly co možná nejsamostatněji. Po dokončení domečku je potřeba, aby ho děti „vybavily“ nejrůznějším přírodním materiálem např. klacíky, mech, listy, apod. Sběr tohoto materiálu může být cílem další společné vycházky do přírody.

Co aktivita rozvíjela:

- jemnou motoriku/koordinaci oko a ruka/manuální činnost
- orientaci na ploše/orientaci v prostoru
- kooperativní dovednosti
- komunikační dovednosti
- prosociální citění
- povědomí o rozmanitých formách života na školní zahradě
- úctu k životu ve všech jeho formách

Reflexe:

Tato aktivita byla náročnější na přípravu i realizaci. Ideální by bylo pracovat s menší skupinkou dětí nejlépe předškolního věku. Ve smíšené třídě bylo nutné dětem pomáhat nejen při samotné konstrukci domečku, ale i s organizací práce při této činnosti např. část dětí se věnovalo nácviku zatloukání hřebíků nebo šroubování, předškoláci se snažili o sestavení domečku podle plánu a nejmenší děti měly za úkol nasbírat přírodní materiál, kterým nakonec „vybavily“ domeček. Po úspěšném sestavení domečku následoval poslední úkol a tím bylo umístění domečku na školní zahradě. Jako nejvhodnější místo jsme zvolili jižní stěnu zahradního domku (viz obr. 18).

Obr. 16: Špalek na zatloukání hřebíků
(zdroj: autor)

Obr. 17: Příprava materiálu (zdroj: autor)

Obr. 18: Domeček pro hmyz (zdroj: autor)

8.8 Stromová písmenka

Úvod: Téma týdenního integrovaného bloku bylo „*Putování za stromy v okolí MŠ*“.

Pomůcky:

- obrázky písmenek

Aktivita:

Na vycházce děti vyzveme, aby si všímaly stromů, které cestou uvidíme. Ptáme se děti např. na názvy stromů, jestli na podzim opadávají, jaké plody na nich rostou, jaké písmenko je na začátku názvu daného stromu, jaké je na jeho konci, vytleskáváme název stromu po slabikách nebo ho říkáme po písmenkách (spelování slov), aj. Pokud se vydáme za poznáváním stromů na podzim, využijeme spadaného listí k aktivitě, při které mají děti za úkol nejen strom pojmenovat a určit první písmenko v jeho názvu, ale i zobrazit tvar písmenko pomocí spadaného listí (viz obr. 19-20). Pro případ, že by děti nevěděly, jak písmenko vypadá, vezmeme s sebou na vycházku obrázky písmenek nebo papír a tužku.

Co aktivita rozvíjela:

- rozvoj jemné motoriky
- rozvoj sluchové pozornosti
- schopnost práce s přírodním materiálem
- schopnost rozpoznávat některá písmena a graficky je napodobovat
- schopnost upevnit si názvy vybraných druhů stromů

Reflexe:

Tato aktivita rozvíjela především dovednosti ze vzdělávací oblasti jazyk a řeč, ale i jemnou motoriku a práci s přírodním materiálem (listí, šišky, apod.) a to ve venkovním prostředí. Dětem se nejvíce líbilo napodobování tvarů písmen pomocí listí. U jehličnatých stromů (smrk, borovice) začaly děti spontánně napodobovat tvary písmen pomocí šišek, což mě mile překvapilo. Nakonec začaly tvořit písmena i pomocí kaštanů, kamínků nebo klacíků a měly velkou radost, když jsem je pochválila za to, kolik písmenek už znají.

Obr. 19: Písmena z listů (zdroj: autor)

Obr. 20: Písmena z listů (zdroj: autor)

8.9 Stolní didaktická hra; „Podzimní strom“

Úvod: Téma týdenního integrovaného bloku bylo „*Putování za stromy v okolí MŠ*“. Zhotovení vlastní didaktické hry „*Podzimní strom*“ a její realizace byla dětem nabídnuta ve stejném týdnu, jako předchozí aktivita.

Pomůcky:

- hnědá čtvrtka A3
- nůžky
- lístečky stromů z papíru/filcu (stejně velké/různé barvy)
- hrací kostka

Aktivita:

Z hnědé čtvrtky vystříhneme siluetu stromu bez listů. Dále si vyrobíme (případně zakoupíme) stejně velké barevné lístečky z papíru nebo filcu. Ty pak rozmístíme do koruny stromu (viz obr. 21). Hra je určena pro minimálně dva hráče. Nejprve se určí, kdo bude hru začínat (např. hodí vyšší číslo na hrací kostce nebo pomocí hry „kámen, nůžky, papír“, aj.). Hráč, který hru zahájí, hodí kostkou a vezme si ze stromu stejný počet lístečků, který mu padl na kostce. Stejným způsobem pokračují i ostatní hráči. Pokud hráč hodí „šestku“, vezme si příslušný počet lístečků, ale znovu již nehází a ve hře pokračuje další hráč. Hra končí v okamžiku, kdy hráč získá poslední lísteček ze stromu (viz. Obr. 22). Jestliže na stromě zbyde jeden lísteček, dostane ho ten hráč, kterému se podaří nejdříve hodit „jedničku“. Vítězem se stává hráč, který nasbíral největší počet lístečků.

Co aktivita rozvíjela:

- předmatematické schopnosti a dovednosti (např. porovnávání, třídění, aj.)
- schopnost dodržovat herní pravidla
- schopnost sebeovládání
- kooperativní a komunikační dovednosti
- jemnou motoriku

Reflexe:

Pomocí této didaktické hry si děti mohly procvičit zejména předmatematické dovednosti (např. porovnávání, třídění, aj.). Hru jsem měla připravenou původně pro nejstarší věkovou skupinu dětí (5-6 let). Na konci hry mohly děti nasbírané lístečky zkusit spočítat, třídít podle barvy a určovat, kterých lístečků získaly nejvíce/nejméně. Hra zaujala i mladší děti, které si s počítáním svých lístečků poradily tak, že získané lístečky vyrovnaly do řad vedle sebe a tím zjistily, kdo jich má nejvíce a stává se vítězem. Místo klasické hrací kostky lze u mladších dětí využít barevnou kostku (dětí získávají lísteček dané barvy). Děti si tuto didaktickou hru docela oblíbily, a proto bych doporučila siluetu stromu „zalamínovat“, aby nedošlo k jejímu brzkému poškození. Pro intenzivnější rozvoj jemné motoriky by bylo možné lístečky do koruny stromu připevnit pomocí suchého zipu.

Obr. 21: Didaktická hra - začátek (zdroj: autor)

Obr. 22: Didaktická hra - konec (zdroj: autor)

8.10 Pexeso z přírodního a recyklovaného materiálu

Úvod: Pexeso patří mezi oblíbené stolní hry dětí. V obchodech ho lze zakoupit nejčastěji v podobě papírových, kartonových nebo dřevěných kartiček. Pexeso si můžeme vyrobit sami, a to buď z přírodního materiálu, nebo z recyklovaného materiálu (jinak nepoužitelný odpad) a to prostřednictvím tzv. nepřímé recyklace (tzn. znovuvyužití nebo znovuzpracování odpadového materiálu).

Pomůcky:

Pexeso z přírodního materiálu:

- skořápky od vlašských ořechů
- temperové barvy
- štětec

Pexeso z recyklovaného materiálu:

- víčka od PET láhví (stejná velikost i barva)
- papíry
- nůžky
- fixy/pastelky

Aktivita:

Pexeso ze skořápek od vlašských ořechů jednoduše zhotovíme tak, že vnitřní strany dvou skořápek natřeme stejnou barvou (viz obr. 23). Počet barev, tudíž i hracích karet, přizpůsobíme věku dětí. Stejným způsobem lze vyrobit pexeso z žaludových číšek. Pexeso z recyklovaného materiálu, v tomto případě z víček od PET láhví (viz obr. 24), si vyrobíme tak, že do vnitřní části každého víčka vložíme/přilepíme vystřižené papírové kolečko. Na papírová kolečka předem nakreslíme dvojice stejných obrázků (viz obr. 25). Motivy obrázků můžeme přizpůsobovat a obměňovat podle potřeby (např. čísla, písmenka, barvy, symboly počasí, aj.). Se zhotoveným pexesem si hrajeme běžným způsobem (hledáme vždy dva shodné symboly).

Co aktivita rozvíjela:

- orientaci na ploše
- slovní zásobu
- komunikační dovednosti
- schopnost dodržovat herní pravidla
- schopnost sebeovládání
- jemnou motoriku

Reflexe:

Obě zhotovená pexesa se dětem i paní učitelkám moc líbila. Velkou výhodou bylo, že si je děti mohly vzít i s sebou ven na zahradu (díky nulovým nákladům na jejich pořízení) a hrát tuto oblíbenou stolní hru na čerstvém vzduchu. Paní učitelkám se obzvlášť líbila možnost vyměňovat obrázky v pexesu z víček podle zvoleného tématu. Na zhotovení obou pexes se mohly podílet i děti a to prostřednictvím např. sběru skořápek od vlašských ořechů, jejich vybarvováním, donesením víček od PET láhví z domova do MŠ, aj.

Obr. 23: Pexeso ze skořápek (zdroj: autor)

Obr. 24: Pexeso z víček od PET láhví (zdroj: autor)

Obr. 25: Detail dvojic obrázků (zdroj: autor)

8.11 Naše kniha přírody

Úvod:

Knihu přírody jsem se rozhodla s dětmi založit při své souvislé praxi v MŠ. Na vycházkách do přírody jsme často hráli hru „*O zajíce*“ (tzv. „*zajíce*“ představují *zají*-mavé a *ce*-nné nálezy z oblasti živé či neživé přírody např. ohlodané smrkové šišky, ulity, mraveniště, stopy zvířat, ale i zajímavé rostliny, aj.). A protože dětem bylo líto, že se se svými nálezy nemohou pochlubit ostatním dětem v MŠ, paní kuchařce nebo paní uklízečce, začala jsem fotografovat vše, co dětem připadalo zajímavé.

Pomůcky:

- digitální fotoaparát/mobilní telefon s fotoaparátem/tiskárna
- vytisknuté fotografie vybraných „zajímavých“ a „cenných“ přírodnin
- papíry formátu A4
- psací potřeby/lepidlo
- rychlovazač/euroobaly

Aktivita:

Po návratu z vycházky jsme si s dětmi prohlédli pořízené fotografie a společně jsme vybrali ty nejzajímavější a nejcennější „úlovky“ (viz obr. 26). Ty jsem pak vytiskla a nechala děti, aby je vystříhly a nalepily na papír formátu A4. Každý obrázek v naší knize přírody byl opatřen názvem přírodniny, jménem objevitele nebo objevitelů, datem nálezu, popřípadě krátkým komentářem, který mi děti nadiktovaly. Takto vytvořenou stránku jsme opatřili euroobalem a vložili do rychlovazače (tzn. do „*Naší knihy přírody*“).

Co aktivita rozvíjela:

- jemnou motoriku/ zrakové vnímání
- komunikativní a kooperativní dovednosti
- pozitivní vztah k intelektuálním činnostem a k učení
- pozitivní vztah k místu a prostředí, ve kterém dítě žije
- povědomí o přírodním prostředí, jeho rozmanitosti, vývoji a proměnách

Reflexe:

Tuto aktivitu můžeme realizovat dlouhodobě a řadíme ji tedy mezi dlouhodobé venkovní aktivity. Dlouhodobé aktivity je vhodné s dětmi realizovat jednak proto, že nás procvičují v dovednosti plánovat, jednak pro to, že se při nich děti učí trpělivosti (např. knihu nelze zhotovit hned). Při prohlížení pořízených snímků přírodnin a díky následnému výběru těch nejvhodnějších do naší knihy přírody, si děti začaly uvědomovat, jakým směrem mají příště svá pozorování a bádání směřovat. Tato aktivita byla pozitivně hodnocena nejen samotnými dětmi, ale i učitelkami v dané MŠ. Velkou radost jsem měla především z toho, že paní učitelky pokračovaly v této činnosti i po skončení mé praxe v MŠ.

Název: „Zmrzlá pavučina“

Jméno objevitele: Honzík K.

Datum: 28. 11. 2019

Komentář: „Ta pavučina vypadá, jako kdyby byla utkaná z ledových perliček.“

Obr. 26: Námraza na pavučině (zdroj: auto)

8.12 Zoologické karty živočichů

Úvod: Děti v MŠ postupně seznamujeme s vybranými zástupci fauny ČR. Mezi vhodné didaktické druhy živočichů vybíráme ty, kteří se vyskytují v dané lokalitě, a děti je tudíž mohou v okolní přírodě spatřit. Cílem učitele v MŠ je, aby děti daného živočicha poznaly a stručně jej charakterizovaly. Úkolem učitele je informace o vybraném živočichovi vhodně didakticky transformovat pro potřeby dětí předškolního věku. Vhodné zástupce fauny ČR vybíráme ze tříd; *bezobratlí, ryby, obojživelníci, plazi, ptáci, savci*.

Pomůcky:

- nůžky
- lepidlo
- psací potřeby
- fotografie živočichů
- papíry/čtvrtky A4

Aktivita:

Zoologické karty jednoduše zhotovíme tak, že na přední stranu papíru umístíme barevnou fotografii vybraného živočicha (nejlépe vel. A4, viz obr. 27). Zadní strana by měla obsahovat; jméno živočicha (rod a druh), výskyt, způsob života, čím se živí, popřípadě jeho význam v přírodě, jméno zhotovitele zoologické karty a datum (viz obr. 28). Zadní strana slouží výhradně pro potřeby učitele, jako zdroj informací o daném živočichovy, které vhodným způsobem transformuje (podle vlastního uvážení a zájmu dětí) pro účely výuky předškolních dětí. Zhotovené didaktické karty doporučuji opatřit euroobaly nebo „zalamínovat“ (ochrana proti opotřebení). S vytvořenými kartami můžeme realizovat nejrůznější aktivity (např. Ukážeme vybranou kartu a děti se snaží určit název živočicha, kde žije, jak se pohybuje, čím se živí, aj.). Můžeme si vyrobit kartičky se symboly (např. savec, pták, plaz, obojživelník, bezobratlí nebo býložravec, masožravec, všežravec, aj.), které děti k jednotlivým obrázkům živočichů přiřkládají. Další aktivitou je chytání obrázků živočichů na prut s magnetem (obrázky v jednom růžku opatříme několika kancelářskými sponkami, aby se daly „ulovit“ na tento prut). Úkolem dětí je určit „uloveného“ živočicha.

Co aktivita rozvíjela:

- jemnou motoriku
- koordinaci ruky a oka
- slovní zásobu
- soustředění, pozornost a paměť
- komunikační dovednosti
- pozitivní vztah k místu a prostředí, ve kterém dítě žije
- povědomí o přírodním prostředí, jeho rozmanitosti, vývoji a proměnách

Reflexe:

Zhotovení zoologických karet je sice časově dosti náročné, ale pokud je vhodně ošetříme proti opotřebení (např. „zalaminujeme“), máme k dispozici multifunkční didaktickou pomůcku, která nám v budoucnu ušetří čas při vyhledávání informací o některém živočichovi. Zástupce fauny ČR jsem pro zhotovení zoologických karet volila z řad živočichů, které děti většinou dobře znají (např. koza domácí, kur domácí, krtek obecný, kapr obecný, bělásek zelný, hlemýžď zahradní, veverka obecná, aj.). Při určování názvů živočichů jsem na jednu hromádku odkládala karty s živočichy, které děti bez problémů poznaly a na druhou hromádku ty, u kterých se občas zmýlily. Doplnková aktivita, při které děti určovaly (pomocí symbolů) např. kde živočich žije, čím se živí, aj., se dětem celkem líbila. Největší legrace pro ně byla, když někdo něco popletl. Aktivita, při které měly děti obrázky živočichů „ulovit“ pomocí prutu opatřeného magnetem, měla u dětí největší úspěch. Se staršími dětmi by se daly didaktické karty rovněž využít k aktivitě, při které by si jedno z dětí vybralo kartu živočicha (stalo by se tímto živočichem) a ostatní děti by se snažily uhodnout (pomocí nejrůznějších otázek), v jakého živočicha se dítě proměnilo.

Obr. 27: Zoologická karta - přední strana (zdroj: autor)

Jméno živočicha	KRTEK OBECNÝ
Výskyt	Celá Evropa.
Potrava	Živí se převážně živočišnou potravou (např. hmyz, červy, měkkýši, žížaly, aj.)
Způsob života	Je hojný na loukách, pasekách, polích, zahradách a hájích. Většinu života tráví v podzemních norách.
Význam	Spotřebuje mnoho larev hmyzu. Potrava pro predátory (např. čápy, dravce, sovy, vrány, lasice, tchoře, divoká prasata, aj.).
Jméno zhotovitele	Renata Koptišová
Datum	24.04.2019

- Měří 12 - 16 cm.
- Tělo má pokryto sametově lesklou černou srstí, která neroste jedním směrem → při prolézání podzemními chodbami může lézt i pozadu!!!
- Oči má malé, zakrnělé.
- Přední končetiny jsou krátké, lysé s dozadu obrácenými dlaněmi a silnými drápy → jsou přizpůsobeny k hrabání.
- Pod zemí se orientuje sluchem a hmatem, který má nejlépe vyvinut → **hmatovými chloupky** na rypáčku a na ocase reaguje na veškeré chvění v půdě.
- Krtek buduje v podzemí chodby – jednak obytné, ale také okružní, na kterých loví potravu (délka chodeb je až 40 m). Přitom tvoří na povrchu typické hliněné hromádky zvané krtince.
- Je čilý ve dne i v noci!
- Je přenašečem nakažlivých chorob, hostitelem původců onemocnění člověka i hospodářských zvířat.
- Krtčí pelech je plný hmyzu, zvláště neobyčejně velkých blech → krtčí blechy jsou až 6x větší než blechy lidské nebo psí.

Zdroje textu: Kvasničková, D., Pecina, P., Froněk, J., Jeník, J., Cais, J., „*Ekologický přírodopis pro 6. ročník základní školy*.“ Fortuna : Praha, 2009.
Čapková, D., „*Živočiškové v přírodě a prvouce*.“ Scientia : Praha, 1993.

Obr. 28: Zoologická karta - zadní strana (zdroj: autor)

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo vytvoření příručky pro výuku environmentální výchovy v předškolním vzdělávání určenou především začínajícím učitelkám v mateřských školách, ale i širší veřejnosti (např. rodičům předškolních dětí, aj.) a zároveň s ní vytvořit webovou stránku s náměty pro praktické činnosti s dětmi ke stažení.

Na začátku práce je uvedena stručná analýza zjištěných potřeb cílové skupiny na základě rozhovorů s vyučujícími a pozorováním environmentální výchovy v praxi ve vybraných mateřských školách v regionu (Voticko). Následuje kapitola objasňující základní terminologii vztahující se k tématu. Velká část práce je věnována propojení environmentální výchovy s RVP PV. Další kapitola je zaměřena na legislativní stránky při pobytu dětí mimo budovu MŠ, na kterou volně navazuje kapitola zabývající se obecnými zásadami při pobytu dětí venku a v přírodě. Poslední dvě kapitoly v teoretické části práce jsou věnovány metodám a formám výuky environmentální výchovy v předškolním vzdělávání.

Praktická část práce je tvořena konkrétními aktivitami (výstupy), které jsem realizovala s dětmi během své souvislé praxe nebo individuálně po vzájemné dohodě s vedením mateřské školy ve Voticích. Snažila jsem se pro děti připravit takové činnosti, které by obsáhly co nejvíce vzdělávacích oblastí uvedených v RVP PV s ohledem na environmentální výchovu a na možnosti dané MŠ.

Během pozorování výuky environmentální výchovy v praxi a na základě rozhovorů s vyučujícími jsem zjistila, že environmentální výchova, ve vybraných mateřských školách, probíhá převážně ve vnitřních prostorech, ale je doplněná o návštěvní programy, výukové programy nedalekého ekocentra Čapí hnízdo nebo o besedy s odborníky, případně o tematicky zaměřené exkurze. V průběhu realizace praktické části mé práce jsem dospěla k názoru, že důvody proč vyučující nevyužívají častěji k výuce environmentální výchovy venkovní prostředí, je především nedostatečné personální zajištění většího počtu dětí mimo budovu MŠ, obavy z úrazů dětí při pobytu v přírodě a s tím související neznalost poskytnutí první pomoci u dětí, nevhodné oblečení dětí pro delší pobyt v přírodě, nedostatečná časová dotace pro výuku dětí mimo budovu MŠ a zvýšené nároky na učitele při přípravě výuky v přírodě.

Některé důvody, díky kterým probíhá výuka environmentální výchovy převážně ve vnitřních prostorech mateřských škol, závisí především na vnitřním řádu konkrétní mateřské školy (např. časové uspořádání dne, aj.), tedy na řediteli, ale i na zřizovateli dané mateřské školy a v neposlední řadě na finančních možnostech jednotlivých mateřských škol (např. možnost přijmout asistenta pedagoga, aj.). Za velmi důležité považuji pravidelné školení pedagogů v poskytování první pomoci u dětí, ale i navštěvování nejrůznějších seminářů na téma „environmentální výchova v mateřské škole“, aj.

Jako nejsnadnější možnost realizace environmentální výchovy mimo vnitřní prostory mateřských škol shledávám ve vhodné úpravě školních zahrad (pro účely výuky environmentální výchovy v MŠ), které by pak mohly do jisté míry nahradit časově a personálně náročnější výuku v přírodě. Téma úpravy školních zahrad pro účely výuky environmentální výchovy v předškolním vzdělávání by se mohlo stát cílem další bakalářské práce, případně tématem diplomové práce navazující na moji bakalářskou práci.

Věřím, že tato práce spolu s vytvořenou webovou stránkou, bude přínosem nejen pro začínající učitele/ky v mateřských školách, ale že v ní najdou inspiraci i ti, kteří se snaží probouzet v dětech environmentální senzitivitu, která je tolik důležitá pro budoucí úctu, lásku a péči o přírodu a životní prostředí.

***„Příroda je stále otevřená kniha
a jen v ní opravdu stojí za to číst.“***

(A. G. Cornet)

RESUMÉ

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku výuky environmentální výchovy v předškolním vzdělávání. Práce je členěna na dvě části. První část obsahuje poznatky získané z rozhovorů s vyučujícími a pozorováním environmentální výchovy v praxi. Je zde uvedena základní terminologie vztahující se k tématu, propojení RVP PV s environmentální výchovou, legislativní stránky související s pobytem dětí mimo budovu mateřské školy a obecné zásady při pobytu s dětmi venku a v přírodě. Poslední kapitoly jsou věnovány metodám a formám výuky environmentální výchovy v předškolním vzdělávání. Praktická část práce je tvořena konkrétními činnostmi s dětmi (výstupy), ve kterých jsem se snažila o propojení environmentální výchovy s RVP PV.

Cílem práce bylo vytvořit příručku pro výuku environmentální výchovy v předškolním vzdělávání určenou především pro začínající učitele/ky v mateřských školách a zároveň s ní vytvořit webovou stránku s náměty pro praktické činnosti s dětmi ke stažení.

Na základě rozhovorů s vyučujícími, pozorováním environmentální výchovy v praxi a ověřením navrženého konceptu v praxi, bylo zjištěno, že výuka environmentální výchovy ve vybraných mateřských školách v regionu probíhá převážně ve vnitřních prostorech.

SUMMARY

The bachelor's thesis is focused on the issue of teaching environmental education in preschool education. The work is divided into two parts. The first part contains knowledge gained from interviews with teachers and observation of environmental education in practice. It contains basic terminology related to the topic, the connection of FEP PE with environmental education, legislative aspects related to the stay of children outside the kindergarten building and general principles for staying with children outside and in nature. The last chapters are devoted to methods and forms of teaching environmental education in preschool education. The practical part of the work consists of specific activities with children (outputs), in which I tried to connect environmental education with the FEP PE.

The aim of the work was to create a handbook for teaching environmental education in preschool education, intended primarily for beginning teachers in kindergartens, and at the same time to create a website with suggestions for practical activities with children to download.

Based on interviews with teachers, observing environmental education in practice and verifying the proposed concept in practice, it was found that the teaching of environmental education in selected kindergartens in the region takes place mainly indoors.

FEP PE....Framework educational program for preschool education

SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH PRAMENŮ

ANDRESKOVÁ, Jenny, KUBECOVÁ, Markéta, KUKAČKOVÁ, Michaela, SUCHARDOVÁ, Lenka, ZEMANOVÁ, Kateřina, 2018. *Rozvíjíme environmentální citění dětí*. Praha: Raabe. 144 s. ISBN 978-80-7496-355-1.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina, 2010. *Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe. 148 s. ISBN 978-80-86307-95-4.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina, KAPUCIÁNOVÁ, Magdaléna, 2013. *Činnosti venku a v přírodě v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe. 141 s. ISBN 978-80-7496-071-0.

JANČAŘÍKOVÁ, Kateřina, HAVLOVÁ, Jana, 2014. *Činnosti se zvířaty v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe. 124 s. ISBN 978-80-7496-166-3.

KVASNIČKOVÁ, Danuše, PECINA, Pavel, FRONĚK, Jiří, JENÍK, Jan, CAIS, Jiří, 2009. *Ekologický přírodopis pro 6. ročník základní školy*. Praha: Fortuna. 128 s. ISBN 978-80-7373-056-7.

LEBLOVÁ, Eliška, 2012. *Environmentální výchova v mateřské škole*. Praha: Portál. 175 s. ISBN 978-80-262-0094-9.

NÁDVORNÍKOVÁ, Hana, 2015. *Polytechnické činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe. 158 s. ISBN 978-80-7496-194-6.

PRŮCHA, Jan, KOŤÁTKOVÁ, Soňa, 2013. *Předškolní pedagogika: učebnice pro střední a vyšší odborné školy*. Praha: Portál. 184 s. ISBN 978-80-262-0495-4.

PODROUŽEK, Ladislav, 2003. *Úvod do didaktiky prvouky a přírodovědy pro primární školu*. Dobrá voda: Aleš Čeněk. 248 s. ISBN 80-86473-45-7.

PODROUŽEK, Ladislav, JŮZA, Jan, 2004. *Přírodověda s didaktikou pro primární školu*. Plzeň: Aleš Čeněk. 120 s. ISBN 80-86473-72-4.

POHOŘELÝ, Svatopluk, 2017. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. [online]. Praha: NÚV, 2017-12-22. [cit. 2021-01-26]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/predskolni-vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-predskolni-vzdelavani-3>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Schéma členění přírody	13
Obr. 2: Schéma očekávaných výstupů environmentální výchovy	15
Obr. 3: Orientace v prostoru.....	44
Obr. 4: Orientace v prostoru.....	44
Obr. 5: Práce dětí s loutkou.....	44
Obr. 6: Doplnková činnost s loutkou	44
Obr. 7: Děti při pantomimickém tanci zvířátek	50
Obr. 8: Domeček pro lesní skřítky	54
Obr. 9: Chodníček z přírodnin	54
Obr. 10: Lesní zahrádka	54
Obr. 11: Domeček po čase	54
Obr. 12: Stromy v dešti	56
Obr. 13: Strom ve větru – skupinová práce	56
Obr. 14: Počasí, jako když se čerti žení	56
Obr. 15: Sněhová přehánka s deštěm – skupinová práce	56
Obr. 16: Špalek na zatloukání hřebíků.....	65
Obr. 17: Příprava materiálu.....	65
Obr. 18: Domeček pro hmyz.....	65
Obr. 19: Písmena z listů	67
Obr. 20: Písmena z listů	67
Obr. 21: Didaktická hra - začátek	69
Obr. 22: Didaktická hra - konec	69
Obr. 23: Pexeso ze skořápek	72
Obr. 24: Pexeso z víček od PET láhví	72
Obr. 25: Detail dvojic obrázků.....	72
Obr. 26: Námraza na pavučině.....	74
Obr. 27: Zoologická karta - přední strana	77
Obr. 28: Zoologická karta - zadní strana	78